

АҲАДЖОН ҚУРБОНОВ

РАДИОРЕЖИССУРА ОЛАМИ

А. Ҳавелай комедияси
Ўзбекистон Миллий
кунтувхонасига сохта
муралидан

26.04.13

М. Ҳасанов

Қарши
«Насаф» нашриёти
2013 йил

УЎК 778, 6Ф2.124
КБК 85.374, 32.849
Қ 80

Дунёда касблар кўп. Барчасининг ўзига хос сир-синоати, жозибаси бор. Айрим касблар ўз соҳибидан жисмоний меҳнат талаб қилса, баъзилари ақлий, яна ҳам тўғрироғи, ижодий имконият талаб қилади. Ижодий қобилият эса ўз-ўзидан бўлмайди. Бунинг учун муайян йўлни босиб ўтиш, билим ҳамда тажриба тўплаш лозим. Радиорежиссура ҳам инсондаги ижодкорликка, руҳият оламига дахлдор бўлган соҳалардан ҳисобланади. Бу касб ҳақида эҳтимол кўплаб илмий ишлар яратилган бўлиши мумкин, аммо унинг ички оламини, амалиётнинг нозик жиҳатларини очиб беришга бағишланган расоалар нихоятда камёб. Шу маънода кўп йиллар давомида шу касбда ишлаб, анча-мунча тажриба тўлаган Аҳаджон Қурбоновнинг ушбу китобчасини айни йўналишдаги хайрли қадам, дея баҳолаш мумкин. Рисолада радиорежиссёр учун нима лозим бўлса, барчаси имконият даражасида очиб берилган. У ўқувчида ўзига хос таассурот қолдириши шубҳасиз.

Бадий раҳбарлар:

Фарҳод РЎЗИЕВ,

Давлат Турдалиев

Масъул муҳаррирлар:

Рузимахмат ИКРОМОВ,

Фарҳод ИМИНОВ

Муҳаррир:

Холиёр АБДИЕВ

Фотограф:

Беҳзод ҚОДИРОВ

Маслаҳатчилар:

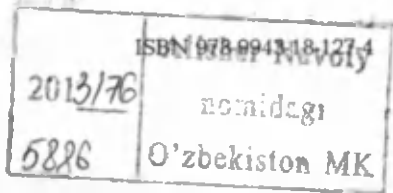
Нодир КОМИЛОВ,

Садриддин МУҲИДДИНОВ

○ 4702620201-24 24-2013
376 (04) 2013

© А. Қурбонов, 2013 й.

© «Насаф» нашриёти, 2013 й.

СУЗБОШИ

Ўзбекистон Республикаси Давлат мустақиллигини қўлга киритган кундан буён мамлакатимизда барча жабҳаларда улкан ислохотлар амалга оширилди. Дунё аҳли юртимизни таниди. Нафақат таниди, балки бугун республикаimizдаги бунёдкорлик, юртдошларимиз қўлга киритаётган оламшумул муваффақиятларни кўриб, хорижликлар бизга ҳайрат нигоҳи билан боқмоқда.

Бу ўзгариш, бу ислохот, бу юксалишларни агар рамзий маънода маҳобатли бир саройга қиёс этадиган бўлсак, унинг бунёд бўлишида ҳар бир юртдошимизнинг ўзига хос ҳиссаси бор. Таъбир жоиз бўлса, рамзий сарой деворларига бармоқ изларимиз муҳр янглиғ зарб этилган. Эришилган муваффақиятлар, қучилган зафар ва забт этилган марраларга барчамиз ҳамкорлик, аҳиллик ва ҳамжиҳатликда етиб келдик. Истиқлол тамойилларини кенг тарғиб қилиш, мустақилликни мустаҳкамлаш, аҳоли орасида келажакка қатъий ишонч туйғуларини уйғотишдек умуммиллий ҳаракатда мамлакатимиз радиожурналистикасининг ҳам муносиб ҳиссаси борлиги бизга сурур бахш этади. Бу сурурбахш туйғуларни ҳис қилиш эса келгусида фаолиятимизни янада ишончли тарзда давом эттиришга туртки бўлади.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ барча соҳалар қатори телерадио тизимида ҳам жуда кўп хайрли ишлар амалга оширилди. Ушбу тизимни замон руҳига мослаштириш, уни ислохот ва ўзгаришларнинг фаол тарғиботчисига айлантириш масаласига жиддий эътибор берилга бошланди. Мамлакатимиз Президентининг 1992 йил 7 январдаги "Ўзбекистон Республикаси телевидение ва радиоэшиттириш Давлат Комитетини Ўзбекистон Давлат телерадиозшиттириш компаниясига айлантириш тўғрисида"ги Фармониغا асосан Ўзбекистон Республикаси телевидение ва радиоэшиттириш комитети Ўзбекистон Давлат телерадиозшиттириш компаниясига айлантирилди. Президентимизнинг 1996 йил 7 майдаги Фармони билан эса жойларда ҳудудий бўлинмаларига эга бўлган Ўзбекистон телерадиокомпанияси ташкил этилди. Телекурсатув ва радиоэшиттиришлар стратегияси ва асосий йўналишларини белгилаш, ахборот соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш, мамлакатда телерадиоэшиттириш ташкилотининг ривожланишини унинг Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлардаги, шунингдек хорижий давлатлардаги телерадиоташкилотлар билан ҳамкорликда ишла-

шини мувофиқлаштириш, телекурсов ва радиоэшиттиришлар фаолиятини ҳуқуқий таъминлашни такомиллаштириш мақсадида ўтказилган ушбу ислохотлар ўз даври учун муҳим аҳамиятга эга эди.

Истиқлол йилларида Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси таркибидаги корхона ва ташкилотлар энг сўнгги русумдаги юқори технологияли ускуналар билан таъминланди. Бу эса курсатув ҳамда эшиттиришларнинг техник жиҳатдан сифатли бўлишигагина эмас, гоёвий-бадий жиҳатдан юксалишига ҳам хизмат қилляпти.

Шу ўринда мамлакатимиз телерадио тизимидаги улкан ислохотларга ҳуқуқий асос бўлган яна бир нечта тарихий ҳужжатларни эслаб ўтишни ўз бурчим, деб биламан. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 8 ноябрдаги "Мустақил телерадиоканалларни ислох қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармони, 2005 йил 27 декабрдаги "Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ҳамда 2009 йил 1 апрелда имзоланган "Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси тизимида юқори технологияли телерадиоускуналардан фойдаланиш самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарорлари фикримизнинг тасдиғидир. Уларга биноан Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси таркибидаги корхона ва ташкилотлар структуравий жиҳатдан қайта ташкил этилди. "O'zbekiston", "Sport", "Toshkent" телерадиоканали давлат унитар корхоналари ҳамда "Yoshlar" телерадиоканали ёпиқ акциядорлик жамияти фаолияти йўлга қўйилди. Уларнинг қатъий йўналиши, вазифалари белгилаб берилди. Шу билан бирга, улар ўртасида соғлом рақобат муҳити вужудга келди, телерадиомаҳсулотларнинг сифати оширилиб, замон талаблари даражасига мослаштирилди.

"Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси тизимида юқори технологияли телерадиоускуналардан фойдаланиш самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарор асосида Тошкент ахборот технологиялари университетида "Телевизион технологиялар" факультети ҳамда Тошкент шаҳар Бектемир туманида Республика телевидение ва радио касб-ҳунар коллежи очилиб, уларда телевидение ва радио учун юқори малакали техник кадрлар тайёрланмоқда. Айнан шу қарор асосида амалга оширилган ишлардан яна бири Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси медиамарказининг бутунлай янгидан барпо этилганлиги бўлди.

фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг туб заминиди сифати, тингловчи ва томошабиннинг эҳтиёжини таъминлашга жавоб бера оладиган маҳсулот яратиш, деган масала яширинган. Бунинг учун эса аввало технологиялардан фойдаланадиган кадрларнинг малакасини ошириш, уларнинг касбий маҳоратини янада юксалтириш лозим бўлади.

Ўтган йиллар мобайнида юқорида келтириб ўтилган ҳужжатларнинг ижросини таъминлаш юзасидан салмоқли ишлар амалга оширилди. Буни тингловчи ва томошабинларимиз эфирга узатилаётган кўрсатув ҳамда эшиттиришларнинг шаклу шамоили, интеллектуал даражаси ва дизайнидан кўриб, билиб, сезиб, ҳис қилиб туришибди. Албатта, телерадиомаҳсулотларнинг сифат жиҳатидан юксалишида муаллиф ва муҳаррирлар, инженер-техник ходимлар билан бир қаторда режиссёрларнинг ҳам алоҳида хизмати бор. Тизимдаги муҳим янгиликлардан яна бири — FM диапазонининг пайдо бўлиши ҳисобланади. Сунъий йўлдош ва интернет орқали кўрсатув ва эшиттиришлар эфирга узатиш йўлга қўйилганлиги ҳам оламшумул ўзгаришларнинг узвий давомидир.

"HD" форматида эфирга чиқувчи янги "Uz.HD" каналининг ташкил топиши эса нафақат Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси, балки бутун мамлакатимизнинг улкан ютуғи, дейиш мумкин. Чунки бу форматта биз МДҲ давлатлари орасида биринчилардан бўлиб ўтдик. Худди шу йўналишдаги ишлар рақамли телевидениега ўтиш ишлари билан чамбарчас боғлиқ. Ҳеч кимга сир эмас, бутунги кунда дунёнинг кўплаб давлатларида рақамли форматдаги телевидениега ўтиш бўйича саъй-ҳаракатлар олиб борилмоқда. Ўзбекистон ҳам бу борадаги ислохотларнинг яловбардорларидан бўлди, десак хато қилмаган бўламиз. 2012 йил 17 апрель куни мамлакатимиз Президентининг "Ўзбекистонда рақамли телеузатишга техник ва технологик ўтиш бўйича Давлат дастурини қабул қилиш тўғрисида"ги Қарори эълон қилинди. Бу йўналишдаги ишлар 2010 йилнинг 3-чорагидан бошланган бўлса, 2011 йилдаёқ юртимиз аҳолисининг 37,5 фоизи рақамли телевидение билан қамраб олинди. 2012 йил якунлари бўйича эса бу кўрсаткич 42 фоизга етди. Бутунги кунда республикаимизнинг барча ҳудудлари ҳамда Тошкент шаҳрида бу борада босқичма-босқич ишлар олиб борилмоқда. Тошкент шаҳри ва Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хоразм, Андижон, Наманган, Фарғона, Қашқадарё вилоятларининг аксарият ҳудудлари ҳамда Қорақалпоғистон Республикасида истиқомат қилувчи фуқаролар замонавий телевизор ёки рақамли тюнер-

ни харид қилган ҳолда, юқори сифатли тасвирдаги теледастурларни бемалол томоша қилиш имконига эга. Қарорга биноан мамлакатимизда рақамли телевидениега ўтиш икки босқичда амалга оширилади: I босқич — 2012-2015 ва II босқич — 2016-2017 йиллар. 2017 йилнинг охирига бориб юртимиз бўйича тўлиқ рақамли форматга ўтилади. Бу вақт мобайнида рақамли ва аналог телевидениелар параллел тарзда давом эттирилади. Бу борадаги мавжуд молиявий масалаларнинг аксарияти давлат томонидан ҳал этилади. Энг муҳими, соҳага оид ислохотлар босқичма-босқич, изчиллик билан давом эттирилмоқда. Хусусан, 2012 йил 30 июлда қабул қилинган “Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг рақамли телеканаллари сонини ошириш, улардан тўлиқ форматда фойдаланиш, сифатли бойитиш ва хизмат кўрсатиш тўғрисида”ги Қарори асосида бир йўла иккита — “Madaniyat va ma’rifat” va “Dunyo bo’ylab” телеканалларининг ташкил этилгани ва 2013 йилнинг дастлабки кунларидан эфирга чиқа бошлагани эътирофга сазовордир.

Сизга тақдим этилаётган ушбу мўъжаз китобда телерадиотизимининг йирик ҳамда ажралмас қисми бўлган радиорежиссура, унинг кейинги йиллардаги тараққиёт тамойиллари хусусида сўз юритилади. Касб танлаш ёшидаги йигит-қизлар, шу йўналишдаги таълим муассасаларида таҳсил олаётган ёшлар, амалиёт ходимлари, шунингдек, ушбу соҳага қизиқувчи инсонлар учун мўлжалланган мазкур мулоҳазалар ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди, деган умиддаман. Ўйлайманки, уни мутолаа этишга сарфланган вақт бесамар кетмайди, аксинча ҳаётнинг шу пайтгача сизга мавҳум бўлган ёҳуд ўзингиз кўп ҳам эътибор беравермайдиган томонлари хусусида баъзи маълумотларга эга бўлишингиз, муайян хулосалар чиқаришингизга имкон яратади.

Албатта, йиллар ўтаверади, тарих доvonларининг ҳар бир босқичи ўзидан фақат ўзигагина хос бўлган ёрқин саҳифаларни қолдираверади. Уларни холис ва ҳаққоний нигоҳ билан кузатиш, тўғри хулосалар чиқариб, келгуси фаолиятимизда бу хулосалардан янада унумлироқ фойдаланиш ҳар биримизнинг инсоний бурчимиздир.

Рузимахмат ИКРОМОВ,
“Sport” телерадиоканали директорининг
уринбосари, “Mash’al” радиоканали
раҳбари.

БИРИНЧИ ҚИСМ

РЕЖИССУРА ВА ҲАЁТ

РЕЖИССУРА ВА ҲАЁТ

Инсон табиятан жамоа бўлиб яшашга мойил. Бу хислат айниқса ўзбек миллати менталитетига чуқур сингиган. Чунки бизнинг халқимизда жамоавий турмуш тарзининг дастлабки кўриниши бўлмиш оила муқаддас саналади. Уйда ҳар бир оила аъзосининг ўз ўрни, вазифалари мавжуд. Рўзгорни оила бошлиғи — ота бошқаради. У хонадоннинг иқтисодий таъминотидан тортиб, оила шаъни ва обрўси, фарзандлар тарбияси, қўйингки, шу мўъжаз қўрган билан боғлиқ неки вазифа бўлса, барчасига масъул. Бу жараёнда у биринчи галда онанинг маслаҳатлари, моддий ва маънавий кўмагига таянади. Шунингдек, уйда бош фарзанд, уртанча ва кичик фарзандларнинг, ўғил болалар ва қизларнинг ҳам ўз ўринлари, вазифалари бор.

Ўзбекона турмуш тутумида маҳалла оиладан кейинги муҳим жамоавий маскандир. Ўзбек маҳалласининг минг йиллардан буён шаклланиб келаётган ўз улчамлари, меъёр ва қоидалари мавжуд. Шу сабабли, миллий қадриятларимизга кўра маҳалла ота-онага қиёсланади. “Маҳалланг — ота-онанг”, “Бир болага етти маҳалла ота-она” ва шу каби кўплаб ҳикматли сўзларимизда бу муносабатлар ўз аксини топган. Кимдир тўй қилишни режалаштирса: ўғил уйлаватирмоқчи ёки қиз узатмоқчи бўлса, фарзандларининг қўлини ҳалолаб, элга ош бермоқни ният қилса, дастлаб маҳалла оқсоқоллари, фаоллари, кайвонилари билан кенгашади. Бу ажойиб тадбирнинг қачон ва қай шаклда ўтказилишини маҳалла улуглари белгилайди. Улар иштирокида тўйнинг бошланишидан то охригача қилиниши лозим бўлган ишлар тартиби белгилаб чиқилади. Бу жараёнда кимга қандай вазифа топширилиши аниқлаштирилади. Умуман олганда, бир хонадоннинг хурсандчилик куни маҳалла бошлиқлари, қўни-қўшниларнинг мадади билан чиройли тарзда ташкиллаштирилади. Агар эътибор берган бўлсангиз, аксарият ҳолларда тўйимизнинг тартибли ўтиши тўйбошининг салоҳиятига боғлиқ.

Аза ёки мотам маросимларида ҳам элнинг улуглари, кайвонию бошлиқлари олдинга чиқиши, бундай тадбирларни маҳорат билан бошқариб боришига кўп бор гувоҳ бўлган-

Устоз Раҳмат Жумаев (марҳум)

"Табассум" эшиттиришининг навбатдаги сони ёзиб олинмоқда.

Ўзбек радиорежиссурасининг даргаларидан бири Жавлон Тошхўжаев (ўнгдан иккинчи), устоз Гулчеҳра Ғиёсова (ўнгдан биринчи) ва бир гуруҳ санъаткорлар.

Устозимиз Гулчехра Гиева режиссёрлик пульти қаршисида

Режиссёрлар Собиржон
Содиқов ҳамда Шаҳноза
Нуриддинова

Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган маданият
ҳодими Маъфура Муҳамедова

миз. Хуллас, урф-одат ва анъаналаримизни чуқур ўзлаштирган, ўзбекона қадриятларга меҳр қўйган, кимнинг нимага қодирлигини яхши билган ақлли инсонлар бошқараётган оилада ота-онасига меҳрли, Ватанга садоқати юксак фарзандлар камолга етади. Оқсоқол кайвонилари комил бўлган маҳаллаларда тинчлик-тотувлик, аҳиллик ва ҳамжиҳатлик устувор бўлади. Эҳтимол "оқсоқол" деган сўз бошқа тилларда ҳам мавжуддир, аммо бизда у алоҳида мазмунга эгаллигини ҳам қайд этиб ўтмоқчиман.

Мен бутун ўзим тугилиб ўсган оила, улғайган маҳаллам ҳақида ўйласам, беихтиёр отамни ёки маҳалламиз улугларини режиссёрга қиёслагим келади. Умуман олганда эса, ҳаётимизнинг барча босқич ва бекатларида "режиссёр"лик қилаётган кишиларга дуч келганмиз. Боғчада тарбиячи опамиз, мактаб ҳамда олий таълим муассасаларида мураббийларимизни, керак бўлса синф ёки курс сардорларини ҳам қайсидир жиҳатлари билан режиссёрга ўхшатсак бўлади. Улар бизнинг Ватанга содиқ фарзанд, жамиятга наф етказадиган, эл-юрт фаровонлигига хизмат қиладиган фуқаро, оилапарвар ота ёки она бўлиб етишишимиз, қўйингки, ўз қиёфамизда яхши инсон тимсолини яратишимиз учун ёзилган ва ёзилмаган "сценарийлар" асосида беминнат хизмат қиладилар. Демак, ҳаёт "саҳна"сининг ҳар бир "парда"сида биз "режиссёр"ларга дуч келамиз. Баъзан ўзимиз ҳам бу саҳнани безаш учун "режиссёр"лик қилганмиз, бундан кейин ҳам қилаверамиз.

Шулар ҳақида ўйлар эканман, дунёдаги энг улут касблардан бири режиссура эканига амин бўламан. Шу касбни танлаганимдан, маҳорат ва малакам даражасида эл-юртга хизмат қиляётганимдан фахрланиб кетаман. Режиссуранинг эса йўналишлари кўп. "Ҳар кимники ўзига ой кўринар кўзига" деганларидек, менинг назаримда, энг қизиқарлиси радиорежиссурадир.

Демак, бундай фикрлардан сўнг касб танлаш ёшидаги айрим ўқувчиларнинг қалбида радиорежиссёр бўлиш истаги учқун олган бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Агар шундай бўлган бўлса, қуйидаги мулоҳазаларимизни эътибор билан кузатиб боринг.

РАДИОРЕЖИССЁР БЎЛМОҚЧИМИСИЗ?

Дунёда касблар кўп. Кимдир ҳисобчи бўлишни хоҳласа, яна биров ҳайдовчи ёки дурадгор бўлишни ёқтиради. Ҳатто болалигимизда бир муддат учувчи бўлиш орзуси билан яшаган бўлсак, не ажаб. Аксарият ёшлар меҳрибон устозига ҳавас қилиб, ўқитувчилик касбини танлаши ҳам ҳаётда кўп бор кузатилган.

Аммо дунёда шундай касблар ҳам борки, нафақат мактаб ўқувчилари, ҳатто катта ёшдаги инсонлар ҳам улар ҳақида тузукроқ тасаввурга эга эмас. Чунки бундай касбларга мактабда яхши ўқиш, фанларни пухта ўзлаштириш билангина эришиб бўлмайди. Бунинг учун кишидан алоҳида қобилият, истеъдод талаб этилади. Бу ўринда гап ҳаётнинг оддийгина, лекин барча инсонлар ҳам кўравермайдиган томонларини кўра олиш ва буни бошқаларга аниқ-тиниқ етказиб бериш санъати ҳақида кетмоқда. Кишидан ана шундай қобилият талаб этувчи соҳалардан бири радиорежиссура, десак, хато бўлмайди.

Дарҳақиқат, режиссуранинг бу тури бир қараганда жуда ҳам оммавийлашиб кетмагандек. Ҳатто жамиятда бу касбга нисбатан талаб ва эҳтиёж у даражада катта эмасдек кўринади. Нега, дейсизми? Масалан, Ўзбекистонда бугунги кунда ўнлаб давлат ва нодавлат радиоканаллари фаолият кўрсатмоқда. Айрим хусусий радиоканалларда режиссёрлик штати йўқ. Умуман олганда, жидду жаҳд айлаган киши узоғи билан икки-уч соат миёнасида Ўзбекистонда нечта радиорежиссёр фаолият кўрсатаётганлигини аниқ-тиниқ ҳисоблаб чиқиши мумкин. Лекин республикамизда қанча электрик ёки қурувчи борлигини бу муддатда ҳисоблаб чиқа олмайди. Менимча, бунинг иложи ҳам йўқ.

Ёки масалага бошқача томондан ёндашиб кўрайлик. Дейлик, Ўзбекистонда бугунги кунда қанча ўқитувчи бор? Аниқ факт. Кўпчилик билади. Аммо юртимизда барча ўқитувчилар сонига нисбатан оладиган бўлсак, радиорежиссёрлар сони арзимасгина рақамни ташкил этишига гувоҳ бўламиз. Бошқа кўплаб касбларга таққослаганда ҳам шундай. Шу томонлама қараганда, радиорежиссура жуда ҳам кенг ёйил-

маган соҳадек кўринади.

Энди масаланинг иккинчи томонига ўтамиз. Оммавий ахборот воситалари орасида радио энг кенг тарқалган, деб бемалол айта оламиз. Уни ҳар қандай шароитда эрталабдан кечгача, оқшомдан тонгга қадар тинглашингиз мумкин.

Радиода ҳар қандай ёшдаги, ҳар қандай касбдаги, исталган дунёқарашдаги тингловчининг дидига мос эшиттиришни учратиш мумкин. Энг сўнгги янгиликларни эшитмоқчимисиз? Марҳамат. Балки сизга қўшиқ тинглаш муҳимроқдир? Эътироз йўқ. Адабий-драматик асарларга таъби нозиклари қалай? Эҳтимол, саломатлик ҳақида эшиттириш тингламоқчидирсиз? Ё сиз учун спорт хабарлари муҳимми? Барча-барчасини радиотўлқинлардан топишингиз мумкин.

Ўз моҳиятига кўра мухлисларга энг яқин оммавий ахборот воситаси ҳам радиодир. Сиз газета ўқий туриб, бир пайтнинг ўзида мақола муаллифига мурожаат қилиш имкониятига эга эмассиз. Телевизорда чиқиш қилаётган сиёсий арбоб ёки эстрада юдузига ўша пайтнинг ўзида савол билан мурожаат қила олмайсиз. Ва ҳоказо. Бутунги кунда радиода бундай имкониятлар мавжуд. Ҳатто турли радиоўйинларда иштирок этиб, ўз интеллектаул даражангизни оширишингиз, кичкина бўлсада, ютуқларни қўлга киритишингиз имконияти ҳам бор. Соат неча бўлганлигини аниқлаш, эртанги кун об-ҳаво маълумотини билиш мақсадида приёмник мурватини бурайдиганлар ҳам жуда кўп.

Радионинг тингловчи учун бундан бошқа афзалликлари ҳам кўп. Буни тингловчилар биздан кўра яхшироқ билишади. Шу боис айни йўналишдаги мулоҳазаларимизнинг мухтасар хулосаси шуки, радиодаги бу жараёнларни радиорежиссёрлар бошқариб туришади. Кўрдингизми, биз “жамиятда унчалик ҳам катта эҳтиёж сезилмайдиган соҳа”, деб ўйлайдиган радиорежиссура қанчалик муҳим экан.

Биласиз, режиссуранинг турлари кўп. Кинорежиссёрлар, театр режиссёрлари, телевидение режиссёрлари, оммавий байрамлар режиссёрлари, яна, юқорида айтганимиздек, радиорежиссёрлар бор. Умуман олганда, барча режиссёрларга қўйиладиган талаб деярли бир хил: катта экранларга мўлжалланган яхши кино яратиш ёки театр сахнасида ажо-

йиб спектакллар қўйиш, зўр курсатув ёки телефильм су-
ратга олиш, қизиқарли байрам тадбирини ташкиллаштириш
ёхуд тингловчиларга манзур бўладиган эшиттиришлар тай-
ёрлаш.

Эшиттириш, дегани жуда кенг қамровли тушунча бўлиб,
кичкина ролик ёхуд анонсдан тортиб, радиопостановкалар-
гача, мавзули таҳлилий эшиттиришдан тортиб, радиокитоб
жанридаги маҳсулотларгача, спорт хабарларидан тортиб,
тўғридан-тўғри эфирга узатиладиган спорт мусобақалари
трансляциясигача, ҳамма-ҳаммасини умумий тарзда эшит-
тириш деймиз.

Дарвоқе, режиссёрларни умумий ҳолда бирлаштириб ту-
радиган яна бир тушунча ҳам бор — сценарий! Ҳамма ре-
жиссёрлар сценарий асосида ишлайди. Аммо иш йўналиш-
лари турлича. Устозларнинг эътироф этишларича, уларнинг
орасида энг нозик, энг мураккаби радиорежиссура. Чунки,
театр режиссёрига декорация ёрдам беради. У мимика, ҳар
хил ишоралар, либослар, ёругликлар, ранглар уйғунлиги,
хатти-ҳаракатлар ва бошқа кўплаб воситалардан фойдала-
нади. Улар рассом, декоратор, бастакор каби турли соҳа
вакиллари билан ҳамкорликда ишлайди.

Кино ёки телевидение режиссёрларининг ҳам худди те-
атр режиссёрлари сингари овоз ва мусиқадан ташқари
ёрдамчи воситалари кўп. Энг муҳими, уларда тасвир бор.
Демоқчи бўлганимиз, режиссуранинг бошқа барча турла-
рида мижозларга инсоннинг кўриш, эшитиш қобилиятлари
орқали таъсир қилинади. Радиорежиссёр эса фақат эши-
тиш, қўпол қилиб айтганда, қулоқ орқали таъсир кўрсатиш-
га мажбур. У ҳамма нарсани овоз, мусиқа ва ҳар хил товуш-
лар билан ифодалайди.

Кинода ҳам, спектаклда ҳам, курсатув ёки эшиттиришда
ҳам асосий ижодкорлар режиссёрлар ҳисобланади. Оддий-
гина қилиб тушунтирилганда, театрда битта спектакль учун
бир неча унлаб актёрлар ишлаши мумкин, режиссёр эса
битта бўлади. Ёрдамчи режиссёр ҳам бўлиши мумкин, бироқ
улар асосий режиссёрга гоёвий жиҳатдан таъсир этмайди.
Унга ёрдам беради холос. Кинода ҳам, телережиссурада ҳам
шундай — ёрдамчи режиссёрлар, овоз режиссёрлари ишти-

рок этсада, уларнинг ўз вазифалар бор.

Радиода эса "рассом" ҳам, "декоратор" ҳам, "бастакор" ҳам, овоз режиссёри ҳам биргина режиссёрнинг ўзи. Баъзан эса радиорежиссёр актёрлик ҳам қилишига тўтри келади. Бу соҳада либос, ёруглик ёки қоронгулик деган воситалар йўқ. Барча ишлар, сценарий билан танишиш, бошловчи ёки актёрларни танлаш, уларни тайёрлаш, студиядаги назиятни текшириб кўриш, муסיқаларни саралаш, қўйингки, ҳамма юмушлар биргина режиссёрнинг назоратида бўлади. Радиопостановка ёхуд радиоспектакль яратилаётганда ҳатто профессионал актёрлар ҳам берилган ролни кўнгилдагидек чиқариб беролмаслиги мумкин. Чунки, дейлик, у бошини чайқгани, тилини чиқаргани, афтини бужмайтиргани, қўл силтагани ва шунга ўхшаш ҳаракатларнинг барчасини овоз билан ифодалаши, гап оҳангида бериши шарт. Бошқа йўл йўқ. Шундай пайтларда режиссёр уларни ролга мослаштириши, керак бўлса, ўша ролни ўзи ижро этиб, кўрсатиб бериши керак. Устозимиз, кўплаб радиопостановкаларнинг режиссёри бўлган Гулчеҳра Гиёсова иш тажрибасида ажойиб бир усул қўллайди: у актёрга бақирмайди, аччиқ қилмайди, қандай ижро этиш кераклигини кўрсатиб ҳам бермайди, балки унга кимнинг ролини ижро этаётгани, у талқин этаётган образ айни вақтда қандай ҳолатни бошидан кечираётгани ва шу кабиларни чуқурроқ англаштишга ҳаракат қилади. Санъаткорга шу ҳақдаги қатор саволларни бериб, уни руҳан тайёрлашга интилади. Ана шундан кейингина асосий ишга киришади. Бу эса, юқорида таъкидланганидек, соҳамизнинг ниҳоятда нозик ва мураккаблигидан далолат беради. Шундай эмасми?

Демак, радиорежиссёр бўлишни ният қилган инсон бу касбнинг мана шундай сиру асрорлари борлигини билиб қўйиши керак. Аслида ушбу соҳани эгаллашга ҳаракат ҳам бироз олдинроқ, яъни мактабгача тарбия муассасалари ёки бошланғич синфлардаёқ бошланса, яхши натижа беради. Бунга имкониятлар етарли. Ўзингизда ҳаётни кузатувчанлик қобилиятини тарбиялаб борсангиз бас. Чунки ҳаётимиздаги ҳар бир воқеа-ҳодисанинг туб заминиди қандайдир, кўз илгамас жиҳатлар ҳам мавжуд бўлиб, уларни англаш

учун кишидан ўзгача тафаккур тарзи талаб қилинади. Қандай, дейсизми? Қуйида берилаётган "Кампир ҳақидаги ривоятнамо ҳақиқат"ни ўқисангиз, буни ўзингиз тушуниб етасиз.

КАМПИР ҲАҚИДАГИ РИВОЯТНАМО ҲАҚИҚАТ

Болалигимда қишлоғимизда бир кампир бўларди. Унинг қулоғи оғир эди. Ҳамма унга бақириб гапирарди. Шундай қилмаса, эшитмасди. Ёши бир жойга етганида набиралари унга отофон, яъни қулоғи кар одамларнинг эшитиш қобилиятини кучайтирадиган аппарат олиб беришди. Кампир уни тақиб кўрди-ю роса хурсанд бўлди. Аммо бир-икки кундан сўнг бу матоҳ қариянинг сандигидан жой олди. Қайта қулоққа илинмади.

— Бувижон, ахир уни сандикда сақлаш учун олиб келганимиз йўқ, — дейишди набиралар.

— Яхши экану, бирон соат тақиб юрсам бошим гувиллаб қоляпти. Ундан кўра тинчгина юрганим яхшига ўхшайди, — дейди кампир.

Хуллас, онахоннинг қулоқлари мангу сукунатга кўниккан эканми, бу олаговур дунёнинг шовқинлари уни чарчатиб қўйди. Онахонимиз отофон тақдим этган шовқинли оламга қайта ташриф буюрмади, ўзининг абадий сукуват оламини маъқул кўрди. Бундан набираларнинг ҳафсаласи пир бўлди.

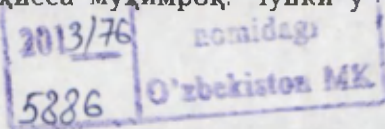
Бу воқеа ўша пайтларда менга, бизга, умуман, атрофдагиларга ғалати туюлганлиги шубҳасиз. Энди бироз улғайиб, ҳаёт ҳақидаги тасаввурларим кенгайгач, мулоҳаза қилиб кўрсам, гап бошқа ёқда экан. Ҳа, бу оламдаги жамики жонзотларнинг ўз овози бор. Қайси бирлариники баланд, яна бирлариники паст. Баъзилариники қувноқ, бировлариники маҳзун. Дейлик, қалин қор устида кетаётган одам... Бир қарашда сиз уни кўрмай туриб, бу ҳақда мулоҳаза юритмай туриб, фақатгина "гарч-гурч" товушларидан эркакми — аёл, ёшми — қари, хурсандми — хафа, шошиляптими — шошиляпти... ҳамма-ҳаммасини ажрата олмаслигингиз мумкин. Аммо салгина эътибор берилса, бу ишнинг жуда осон экан-

лигини тушуниб етасиз. Ёки булмаса, тунни олиб кўрайлик, ўзига хос овозлар орқали унинг қайси фаслга тегишли эканлигини англаш мумкинки? Менимча, "Ҳа!"

Тунларнинг яхши, ёмони булмайди, аслида. Лекин теле-радиоасар яратаётганда қаҳрамоннинг руҳий ҳолатидан келиб чиқиб, уларни яхши ёки ёмонга ажратишга мажбурмиз. Чунки одамзот ортда қолган ҳар бир кун ёки тунларини қандайдир ширин ёхуд аччиқ воқеалар билан боғлаб эслайди. Уша воқеа сабаб оддийгина кеча биз учун ўзига хос кўриниш касб этади. Биз учун энг муҳими — ҳар бир ҳолатнинг оҳанги ва мусиқасини топа билиш ҳамда ундан моҳирона фойдаланиш. Кино ёхуд телеасарда бу иш нисбатан осонроқ кечиши мумкин. Радиода эса анча мураккаб иш. Аммо устозларнинг ижод маҳсули бўлган, бутунги кунда Тошкент радиоэшиттириш уйининг фонотекасида кўз қорачигидек сақланаётган радиопостановкаларни тинглаб, улар бу огир ишни осонлик билан уддалаганига гувоҳ бўламиз. Кимдир бу жараёнда айна ҳолатни бера оладиган мусиқалардан фойдаланишга ҳаракат қилган бўлса, яна бировлари бўрилларнинг қўрқинчли увуллаши, қурбақаларнинг хотиржам "қур-қур"и, чигирткаларнинг шодон қўшиғи ва бошқа шу каби воситаларни қўллашган.

Масалан, севган йигити билан учрашувдан қайтаётган қиз учун қоронғи тун ҳар қанча ваҳимали бўлмасин, бу унинг юрагига ғуғула соломлайди. Чунки айна дақиқаларда у висол онлари тақдим этган тенгсиз сурурдан сармаст. Қалбида бошқа нарсага ўрин йўқ. Демак, бу ерда ўзига хос воситалар керак бўлса, кечаси уйда ёлғиз қолган болакай учун қоронғулик қанчалик қўрқинчли бўлишини ифодалашга яна бошқачароқ товушлар зарур. Мана шундай ҳолларда оддий оқшомларни ҳам яхши ёки ёмонга ажратамиз.

Ёки булмаса, шамол ҳақида ҳам шундай фикрларни билдириш мумкин: майингина, пешоналарни силаб, дилга хуш ёқувчи тонг шамолини симёғочларга урилиб, хуштак чалаётган изгирин довулдан фарқлаш қийин эмас. Радиорежиссурада улар қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини кўрсатувчи оми-лар ҳисобланади. Радиорежиссёр учун буларни билиш оддий тингловчидан кўра икки-уч ҳисса муҳимроқ. Чунки у

йирик ҳажмли ёки қисқа метражли радиомаҳсулотлар яратётганда худди шундай унсурлардан маҳорат билан фойдаланса, асари муваффақиятли чиқади.

Демак, юқорида келтирилган воқеа — кампир ҳақидаги ҳикоянинг ўзига хос ечимига келадиган бўлсак, менимча у то шу ёшга етгунча ўзига хос товушлар дунёсини яратиб бўлган. Биз учун ғайритабиий туюлган бақириб гапиришлар унга одатий ҳолга айланган. Набиралар томонидан совға қилинган эшитиш мосламаси ана шу одатийликка путур етказганига ишонмасдан иложимиз йўқ. Агарда у тугма кар бўлмасдан, умрининг қайсидир довонида, нимадир сабаб билан эшитиш қобилиятидан маҳрум бўлиб қолганида эди, набиралари келтирган мослама унга ҳақиқий ва давомли қувонч бағишлаган бўларди.

Албатта, ушбу воқеадан бундай хулоса чиқаришим учун радиорежиссура йўналишидаги бир неча йиллик амалий фаолиятим қўл келганлигини шу ўринда таъкидлаб ўтмасам, бўлмас. Чунки инсонни ҳар қандай шароитда ҳам ўраб турган муҳит, қолаверса, амалиёт тарбиялаб боради.

АМАЛИЁТ — ҲАЁТ ДАРАХТИ

*Назария қуруқдир, дўстим,
Лекин яшнар ҳаёт дарахти.*

Дунё тан олган шоирлардан бирининг шундай сатрлари бор. Гарчи ишимизнинг, ҳаётимизнинг катта қисмини адабиёт ташкил қилсада, адабиётшунос эмасман, бинобарин, шоир бу сўзларни қачон, қандай кайфиятда, нима муносабат билан ёзганидан ҳам беҳабарман. Шунинг учун уни қандай ёзилган бўлса, шундайлигича қабул қилганман. Менимча, шоир ҳақ: ҳар қандай етук мутахассисни, амалиёт тоблайди. Дейлик, бир умр ҳарбий жанг санъатини назарий жиҳатдан ўрганган, пухта ўзлаштирган, бироқ ҳақиқий жанг майдонини умуман кўрмаган жангчидан кўра, уруш оловлари ичида улғайган жангарида тажриба каттароқ бўлиши ҳаммамизга яхши маълум. Шу ўринда бир мисол келтирсам, қачондир, қайсидир газетада ўқиганман: машҳур кара-

тэчидан “Ҳаётда кимдан қўрқасиз?” деб сўрашганида “Куча безориларидан”, деб жавоб берган экан, “Чунки улар тугма жангари бўлишади”, дея изоҳлаган экан у ўз сўзларини. Назаримда, бошқа соҳаларда ҳам шундай. Шоир ишора қилганидек, ҳаёт дарахти яшнайверади. Энг тўғри йўл эса, менимча, назария билан амалиётнинг уйғунлашувида.

Галнинг ройишига эътибор беряпсизми? Мен бу уринда радиорежиссура назарияси ҳақида маълумот бериш фикридан йироқман. Бу иш билан шугулланадиган мутахассислар кўп. Назария билан амалиётни қўшиб олиб бораётган ҳамкасбларимиз ҳам талайгина. Айниқса Интернет тармогининг пайдо бўлиши билан бизнинг соҳамизга оид назарий маълумотлар ҳам электрон шаклда кенг тарқалмоқда. Хоҳлаган одам истаган маълумотини ахтариб топиши мумкин.

Умрим режиссёрлик пулти ёнида, бармоқларим эса микшерлар устида кечмоқда. Фаолиятим давомида радиорежиссура технологияларининг тобора такомиллашиб, қайсидир жиҳатлари билан енгиллашиб бораётганига гувоҳман. Масалан, олдинлари магнит тасмалари асосий қуролимиз эди. Ҳозирги ёш ҳамкасбларим унинг нима эканлигини унчалик тасаввур қила олмаслиги мумкин. Илм-фан ривожлагани сари бу тизим ҳам муттасил тараққий этиб бораверади. Бугунги кунда ишлатилаётган аппаратлар ҳам эрта-бир кун эскиради. Улар ҳам худди биз бутун оғир магнитофонларни студиялардан олиб ташлаганимиз сингари, вақти келиб истеъмолдан чиқиб кетиши эҳтимолдан унчалик узоқ эмас. Шунинг учун техника ва технологиялар ҳақида ҳам маълумот беришга чоғланаётганим йўқ.

Тўғри, аппарат-студия блокларидаги ускуналар билан дадил “мулоқот”га кириша олмайдиган режиссёр юқори савияли радиомаҳсулот яратишга қодир эмас. Бир-икки сафар операторнинг ёрдамига таяниши мумкиндир. Аммо мустақил ишлай олмайдиган режиссёр узоққа бормади.

Радиорежиссёр муваффақиятининг эллик фоизини ижодий салоҳият, қувваи ҳофизасининг нақадар юксаклиги, умуман олганда фантазия кучи ташкил этса, яна шунча қисми техник имкониятлардан унумли фойдаланишга боғлиқ.

Ўзбек радиорежиссурасининг даргаларидан бири бўлган Набижон Ҳасанов ҳақида эшитганмисиз? У радиоэшиттириш уйидаги техникалардан нафақат унумли фойдаланган, балки ўзи ҳам уларга нималардир қўшишга ҳаракат қилган экан. Бу ҳақда тегишли манбаларда, хусусан, таниқли хонанда Озода Назарованинг "Эл севган санъаткорлар" номи китобида ҳам қайд этилган.

— Набижон ака, сиз тасмага ёзиб олинадиган асарларнинг янада эшитимли бўлиши учун қанақадир янгиликлар ҳам киритар экансиз. Тўғрими?— деган савол билан мурожаат этган Озода опага у киши шундай жавоб қайтаради:

— Тўғри, кўп машҳур ҳофизларимизнинг овозларини мен ёзганман. Ўзим санъаткор бўлганим учун ёзув пайтида яхши ижро бўлса, завқланиб кетаман. Шу ёзувларнинг бирида устоз Фахриддин Умаровнинг қўшиқларини ёзаётганда шундай завқланиб кетдимки, ҳаёлимда янги бир фикр тугилди. Ҳофиз овозларига акс садо (эхо) бергим келди. Афсус, ҳали бизда бунақанги аппарат йўқ эди. Бунинг ҳам иложини топдим. Ертўлада каттагина бўш хона бор эди. Шу хонага сим тортиб, радио карнайни ўрнатдик. Бир дона микрофон қўйдик. Ҳофиз овози ёзилганда овозларини шу бўш хонада жаранглатиб, микрофондан керагича қисмини ёзиб олиб, уни эшитиб, ўзим ҳам завқланиб кетдим. Шу кундан бошлаб, ҳамма овозларга озгина акс садо қўшиб ёза бошладик.

Набижон ака билан Озода опанинг ушбу суҳбатида бунга ўхшаш ноёб кашфиётлар ҳақида бошқа маълумотлар ҳам келтирилган. Жоиз топсак, уларнинг баъзиларидан кейинги ўринларда ҳам фойдаланишимиз мумкин.

Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, техникани ҳар қанча мукамал ўзлаштирган билан ишга ижодий ёндашмас экансиз, бирон ютуққа эришишингиз дарғумон. Ёки аксинча, фантазиянгиз ҳар қанча юқори бўлмасин, техника билан "тиллаша" олмай туриб уларни рўёбга чиқара олмасиз. Демак, юқорида таъкидлаганимиздек, муваффақиятигизда улар эликка элик ўрин касб этади.

Дарвоқе, Набижон Ҳасановнинг ихтироларидан мен яна бир хулосага келаманки, яхши режиссёр техник имкониятлардан ҳам бир қадам олдинроқда юриши шарт. Бунга у

Бевосита эфирда "Хайрли кун" эшитгириши бошланиш олдида.

Олий тоифали суҳандон Барно Юсупова.

Руззмаҳмад Икромов ва Татьяна Половская рус тилидаги ролик матнини муҳокама қилишмоқда.

"Машъал"нинг тиниб-тинчимас ижодкорлари. Лола Шодиёва, Саида Ҳайбатова, Гузал Муҳамедова, Зулфизар Каримова ва овоз оператори Дилафруз Ҳожиева.

Олий тоифали суҳандон Шокир Юсупов.

кишининг амалий тажрибалари мисол бўла олади. Яхипи режиссёр ҳақидаги мулоҳазаларимизни кейинги ўринларда бошқа устозларимиз мисолида ҳам давом эттирамиз.

Мен амалиётчи режиссёрман. Бу китоб орқали давомчиларимиз касб малакаларини оширишда эътибор қаратиши лозим бўлган сиру асрорлар хусусида тўхталмоқчиман. Ундаги барча фикр-мулоҳазалар ёлғиз ўзимга тегишли, десам, сизни алдаган бўлман. Ўзаро суҳбат жараёнларида устозлар, тенгдошлар, ҳатто радиорежиссёрлик фаолиятини мёндан анча кейин бошлаган ҳамкасбларим ҳам эфир вақтида эътибор қаратилиши лозим бўлган жиҳатлар ҳақида гапиришади. Тажрибалари билан уртоқлашишади. Ўша мулоҳазалардан ҳам фойдаланишга ҳаракат қилдим. Шунинг учун бемалол айтиш мумкинки, бу китобга "O'zbekiston", "Mash'al", "Toshkent" ҳамда "Yoshlar" радиоканаллари режиссёрларининг умумий тажрибалари асосида тартиб берилди.

Сўзимнинг аввалида назария ва амалиёт мутаносиблиги ҳақида тўхталган эдим. Хулоса шуки, кўп ҳолларда аввал амалий иш қилинади, кейин унинг асосида назария яратилади. Афсоналарда айтилганидек, Ньютоннинг бошига олма тушмаганида бутун олам тортишиш қонуни, Архимед сув тўлдирилган ваннага кирганида тошиб кетган сув ерга тўкилмаганида сизим ҳақидаги қонуният яратилмаган бўлар эди.

Радиоэфирни режиссёрсиз тасаввур этиб бўлмайди, аммо радиорежиссура амалиётининг юксалиб боришида бошқа, ёндош касб ва йўналишларнинг ҳам ўрни беқиёсдир. Ана шундай соҳалардан бири радиожурналистика, десам, назаримда, бунга ҳеч ким эътироз билдирмаса керак. Чунки, бу икки соҳа ривожини бир - биридан айрича ҳолда тасаввур этиб бўлмайди.

РАДИОЖУРНАЛИСТИКА ВА РАДИОРЕЖИССУРА

Таниқли телерадиожурналист ва адабиётшунос Ўрол Ҳтаевнинг (марҳум) “Телевидение — давр кўзгуси” деб номланган китобида атоқли режиссёр, куплаб телевизион фильмларнинг ижодкори Ҳайбат Алиевнинг шундай мулоҳазалари келтирилган:

— Режиссёрлик касбига яқин соҳа — журналистика. Бу икки касбни танлаган инсон умрининг охиригача халқ эътиборида бўлади. Мен ҳам ёшлигимда журналист бўлмоқчи эдим, лекин университетга киришга кўзим етмади. Уйлаб-уйлаб, Театр санъати институтига ўқишга кирдим, кам бўлмадим. Касбим билан фахланаман.

Режиссёрлик масъулиятли касб. У доим изланиши, доимо ҳушёр бўлиши керак. Шу боисдан мамлакатимизда олий маълумотли режиссёрлар кўп, лекин чинакам режиссёр мақомига эга бўлганлар бармоқ билан санарли”. Бу мулоҳазаларни айни уринда беъжиз келтириб ўтганимиз йўқ. Чунки телережиссёрлар ҳақида гапирилган ҳар бир гап радиорежиссёрлар учун ҳам бирдай тааллуқли, деб уйлайман.

Маълумки, радиожурналистика журналистиканинг бир йўналиши ҳисобланади. Худди шу сингари радиорежиссура ҳам режиссуранинг ажралмас қисмидир. Бир-биридан фарқ қилувчи бу соҳаларни, айни пайтда, айрича ҳолда тасаввур этиш қийин. “Журналистика. Реклама. Паблик рилейшнз” лутат-маълумотнома китобида радиожурналистика атамасига шундай изоҳ берилган:

“Радиожурналистика — 1. Тегишли самарани таъминловчи радиотехник воситаларни ишлатиш ва репортёрлик маҳорати асосида олиб бориладиган журналистик фаолият. Радиожурналист сўзи билан инсон диққатини ўзига жалб этмоғи, уни кундалик юмушлардан чалғиб, тинглашга мажбур этмоғи лозим, — дейди иқтидорли ва машҳур радиожурналист Юрий Летунов. — Ҳатто байрам кунлари ҳам катта масъулият билан репортаж, ҳисобот ва янгиликларни олиб бормоғи лозим”.

Радиожурналистика, дейилганда, шунингдек, радиожурналистлар томонидан тайёрланган ва радиосанъатга алоқа-

дор бўлмаган радиоэшиттиришлар ҳам тушгунилади.

Назаримда, мазкур изоҳ орқали радиожурналист ва радиожурналистика ҳақида муайян тушунча ҳосил қилиш мумкин. Радиожурналист ўз фаолиятини амалга оширишда радиорежиссёр хизматига таянади. Қисқача қилиб айтганда, аксарият радиомаҳсулотлар ана шу икки касб эгасининг ҳамкорлигида яратилади. Тўғри, бу жараёнда бошловчи ёки сухандон, мусиқа муҳаррири ёхуд режиссёр ассистенти каби ижодий ходимлар ҳам иштирок этади. Аммо улар журналист ва режиссёрнинг фаолиятига гоёвий жиҳатдан таъсир курсатмайди, балки уларга ёрдам беришади, холос.

Ролик ёки анонсдан тортиб, мавзули эшиттириш ёки радиопостановкалар бўладими, барчаси журналист ва режиссёр гоёлари асосида шакллантирилади. Яна ҳам аниқроқ айтганда, журналист сценарийни ёзиб, уни режиссёрга тақдим этади. Режиссёр эса ушбу сценарий асосида маҳсулот яратади. Энди бевосита ушбу жараёнларни амалиёт билан боғлайдиган бўлсак, уларнинг ҳамкорлиги ҳар доим ҳам дўстона тарзда кечамаслиги мумкин. Баъзан режиссёрнинг иши муаллифни қониқтирмаслиги мумкин, баъзида эса аксинча.

Шу ўринда устозимиз Воҳиджон Дўстмуҳамедовни эслаб ўтишни ихтиёр этдик. У сценарийни қўлга олгач, синчиклаб ўқиб чиқарди. Ўқиб жараёнида муаллифга саволлар бериб, айрим ўринларини ўз мулоҳазалари асосида қайта ишлашни сўрарди. Шу билан бир пайтда, ҳаётда яхшигина ҳазилкаш бўлган бу инсон ижод жараёнида жуда инжиқ бўлиб қоларди.

Маълумки, эшиттириш сценарийси икки нусхада ёзилади. Улардан бири эшиттириш пайтида бошловчи, радиопостановкалар ёзилаётган вақт актёрлар қўлида бўлса, иккинчиси режиссёрда туради. Баъзи муаллифлар биринчи нусхани қайта-қайта текшириб, хатоларини тўғрилайди-ю, иккинчи нусхага келганда ҳафсаласизлик қилишади. Воҳиджон ака ана шундай эътиборсизликни жуда ёмон кўрарди. Шу боис муаллифлар у киши билан ишлаётганда ҳушёр бўлиб туришарди. Энди уйлаб қарасам, устозимизнинг ҳар бир хатти-ҳаракати эшиттиришнинг яхши чиқишига қара-

тилган экан. Аслида ҳам таҳрир жараёнида биринчи нусха билан иккинчиси бир-биридан фарқланиб қолса, бу эшиттиришнинг сифатига жиддий таъсир этиши, режиссёрни чағлотиши мумкин. Шунинг учун ҳаммаси жой-жойида, рисоладагидек бўлгани яхши.

Моҳир режиссёр, талабчан устоз, истеъдодли суҳандон Воҳиджон Дўстмуҳамедовдан жуда салмоқли, юқори салоҳиятли мерос қолди. Режиссёр маҳоратини тадқиқ этмоқчи бўлганлар исталган пайтда бу меросга мурожаат қилишлари мумкин. Дарвоқе, ҳаққимизда "От ўрнини той босар", деган доно нақл мавжуд. Бугунги кунда устозимиз бошлаб берган йўлни муваффақиятли давом эттираётган шоғирлар сафида у кишининг жияни, истеъдодли ижодкор Шаҳнозахон Дўстмуҳамедова ҳам бор. У ҳам худди Воҳиджон ака сингари ҳам режиссёрлик, ҳам бошловчилик, жойи келса, актёрлик қобилиятларини ишга солиб, бир-биридан қизиқарли лойиҳалар тайёрлаб келмоқда.

Афсуски, беш қўл барабар эмас, айрим режиссёрлар сценарий билан олдиндан яхши танишмайди. Эшиттириш ёзилаётган ёки тўғридан-тўғри эфирга узатилаётган пайтдагина уни қўлга олади. Шунинг учун уларнинг маҳсулотлари жуда саёз чиқади.

Аслида эса барча режиссёрлар сценарий билан олдиндан яхшилаб танишиши, шу жараёнда уни қайси бошловчи маромига етказиб ўқиши мумкинлиги, қандай мусиқалар лозимлиги ва бошқа жиҳатларни ҳаёлида обдон пишитиб, ўзича тасаввур ҳосил қилиши ва шундан кейингина ишга киришиши керак.

Режиссёрнинг иши пулътни бошқаришдангина иборат эмас. Пулът унинг мақсадини рўёбга чиқаришга ёрдам берадиган восита холос. Шу ўринда ушбу мулоҳазаларимизга ўхшаб кетадиган бир воқеани эслаб утмоқчиман.

Ҳайдовчилик курсида таҳсил олган бир танишимизнинг айтишича, катта кўчада машина бошқаришни ўрганаётган ҳаваскорни мастерлар ҳар хил усуллар билан синаб куришар экан. Масалан, қўлидаги қаламини унинг оёғининг тагига ташлаб юборар ва олиб беришни ундан сўраркан. Профессионал ҳайдовчи бундай вазиятда нима қилиш зарури-

гини яхши билади, лекин кўзини йўлдан, қўлини рўлдан уза олмайдиган ҳаваскор довдираб қолиши аниқ. Техникани пухта ўзлаштирмаган режиссёр ҳам пультанинг ёнида худди ҳаваскор ҳайдовчининг ҳолига тушади.

Хуллас, яхши режиссёр бўламан, деган одам ҳар томонлама профессионал мутахассисга айланиши шарт. Акс ҳолда радиожурналист томонидан ҳар қанча мукаммал сценарий ёзилмасин, режиссураси маромига етмаган эшиттириш тингловчи эътиборини қозона олмайди. Таъбир жоиз бўлса, радиожурналистика ва радиорежиссурани бир қушнинг икки қанотига ўхшатиш мумкин.

Агар эътибор берган бўлсангиз, биз юқорида иккита жумбоқли жумла ишлатдик, улардан биринчиси "радиосанъатга алоқадор бўлмаган радиозэшиттиришлар" бўлса, иккинчиси "...аксарият радиомаҳсулотлар ана шу икки касб (радиорежиссёр ва радиожурналист — А.Қ.) эгасининг ҳамкорлигида яратилади", деган жумлалардир. Айни ўринда ушбу масалаларга ҳам ойдинлик киритиб ўтмоғимиз жоиз. Яъни "радиосанъатга алоқадор бўлмаган" эшиттириш ҳам бўладими ёки нега "барча радиомаҳсулотлар", дейилмасдан "...аксарият радиомаҳсулотлар..." дейиланти? Чунки радио тизимида фақатгина режиссёрнинг гоёси, ташаббуси ва меҳнати самараси бўлган маҳсулотлар ҳам бор. Масалан, баъзан, радиопостановка, инсценировка каби бадиий йўналишдаги асарлар яратилиш жараёнида журналист бевосита иштирок этмаслиги ҳам мумкин ва худди шундай маҳсулотлар радиосанъатга алоқадор бўлади. Демак, шу жараёнда радиорежиссура ҳам санъатга айланади. Чунки бу ерда адабиёт, мусиқа, нотиклик ёки театр санъати ўзаро синтезлашади. Санъатларнинг синтезидан эса фақатгина санъат асари яратилиши мумкин.

Радиожурналистика оммавий ахборот воситалари орасида ўзига хос, яъни огзаки эшитувчига йўналтирилганлиги билан ажралиб туради. У ҳам республикамизда қабул қилинган матбуот ва оммавий ахборот воситалари фаолиятига оид қонун ва қонуниятлар асосида фаолият кўрсатади. Радиожурналистиканинг информацион (хабар, суҳбат, репортаж), таҳлилий (шарҳ, кузатув), бадиий публицистик (лавҳа, очерк,

фельетон, эссе) сингари асосий жанрлари мавжуд. Шунингдек, унда адабий ижодга (радиоҳикоя, радиопьеса, радиоспектакль, радиоинсценировка, радиопостановка, радиокитоб, радиосериал), мусиқа санъатига (радиоконцерт, радиокомпозиция) оид эшиттиришлар ҳам берилади.

Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси таркибидаги Тошкент радиоэшиттириш уйи фонотекасида сақланаётган куй ва қўшиқлар, дostonлар, радиопостановка ва радиоспектакллар, қўйинки, барча нодир асарлар фикримизнинг исботи бўла олади. Бу хазина эса Ўзбекистон радиорежиссураси тараққиётига муносиб ҳисса қўшган устозлар — Неъмат Дўстхўжаев, Жавлон Тошхўжаев, Рустам Қурбонов, Маннон Убайдуллаев, Дамир Шокиров, Ғайбулла Нишонов, Раҳмат Жумаев, Воҳиджон Дўстмуҳамедов, Санжар Саъдуллаев, Гулчеҳра Ғиёсова, Собиржон Содиқов, Муҳаммаджон Суфихўжаев, Аҳмаджон Рузиев, Рустам Расулов, Қаҳрамон Ашуров, Бахтиёр Йўлдошев, Қурбонали Искандарий, Садриддин Муҳиддинов ва улардан кейинги авлод вакиллари томонидан яратилган. Бугунги кунда ҳам бу йўналишдаги ишлар баҳоли қудрат давом эттирилмоқдаки, кейинги ўринларда улар хусусида ҳам тўхталишга ҳаракат қиламиз.

Ижод жараёни. Режиссёр ва бошловчи Дилобар Саидова ва
Аҳаджон Қурбонов.

Овоз режиссёрлари Равшан Нугмонов ва Шухрат Одиллов
шогирдлари билан.

Режиссёр ва бошловчи Маъмуржон Абдиев студияда эшиттириш олиб бормоқда.

Овоз режиссёри Зокиржон Отабоев ижодий ҳамкорлар билан мусиқий эшиттиришни ёзиб олмоқда.

ИККИНЧИ ҚИСМ

РАДИОРЕЖИССУРА
ВА ЖАНРЛАР

РАДИОРОЛИК

Маълумки, радиожурналистикада жанрлар кўп. Назаримда, бизнинг соҳада ҳозирги кунда энг янги ва кичик жанр аудиоролик ҳисобланади. Энг кичик жанр, дейилганда биз, албатта, биринчи навбатда, хронометражни назарда тутяпмиз. Айрим илмий манбаларда роликлар 15 сониядан 45 сониягача бўлиши лозимлиги қайд этилган. 15 сониялик қисқа роликларда 25 та сўз, 30 сониялик кенг тарқалган (стандарт) роликларда 45, 45 сониялик роликларда эса 80 та сўз ишлатилса, мақсадга мувофиқ бўлиши айтилган. Нима бўлган тақдирда ҳам уларга қўйилаётган биринчи талаб — қисқалик. Қисқа фурсатлар ичида кенг маълумот бериш учун эса аниқлик талаб этилади ва ҳоказо...

Бироқ моҳияти, маъно кўлами ва жамият ҳаётидаги функциясига кўра унинг таъсир кучи энг йирик радиоасарларникидан ҳам юқорироқ бўлади. Чунки бутунги тезкор ва шиддатли замонамизда кишилар икки соат давом этадиган радиопостановкани тинглагандан кўра, узоғи билан бир-икки дақиқа вақтингизни оладиган роликни афзал билишади. Шунинг учун, аксарият ҳолларда, энг долзарб ижтимоий муаммоларга қарши курашишда айнан ушбу жанр танланади. Чекиш ёки ичкиликбозликнинг аянчли оқибатлари, ОИТС ва бошқа иллатларга қарши яратилган ижтимоий роликларни кўз олдингизга келтирсангиз, фикримиз нечоғли тўғри эканига амин бўласиз. Бунинг устига улар эфирдан катта вақт талаб қилмайди. Уларни дастурлар оралигида ёки исталган эшиттириш ёки концерт дастурларининг ичида ҳам бериш мумкин.

Кейинги йилларда нуфузли халқаро ташкилотлар томонидан ҳар йили глобал аҳамиятга эга бўлган муаммолар бўйича роликлар тавловлари эълон қилиниши ҳам радиодаги "кенжа" жанрнинг аҳамиятини англаб етишимизга хизмат қилади.

Мана, бир неча йилдирки, Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси тизимидаги телерадиоканаллар ижодкорлари ўртасида "MTRK SOVRINI" анъанавий кўрик-танлови мунтазам ўтказиб келинмоқда. Унда "Энг яхши радиоролик"

номинацияси ҳам ташкил этилган. Бу ҳам ижтимоий ҳаётда роликларга нисбатан эҳтиёжнинг тобора ортиб бораётганидан далолат эмасми?

Бундан ташқари, Ўзбекистон Электрон оммавий ахборот воситалари миллий ассоциацияси томонидан бир неча йиллардан буён анъанавий тарзда Ижтимоий телерадиороликлар миллий фестивали ўтказиб келинмоқда. Унда мамлакатимиздаги нодавлат телерадиоканаллар журналистлари ижтимоий аҳамиятга молик мавзулардаги ижодий ишлари билан иштирок этади. Нодавлат электрон оммавий ахборот воситалари миллий ассоциацияси томонидан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузуридаги Нодавлат нотижорат ташкилотларини ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини қўллаб-қувватлаш жамоат фонди маблағларини бошқариш бўйича Парламент комиссияси, "Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми" жамғармаси, Алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари давлат қўмитаси, "Маҳалла" хайрия жамоат фонди, Давлат солиқ қўмитаси, "Қамолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати, Бош прокуратура, Адлия, Соғлиқни сақлаш вазирликлари, Журналистлар ижодий уюшмаси, Ўзбекистон Экологик ҳаракати каби қатор жамоат ва халқаро ташкилотлар ҳамкорлигида анъанавий тарзда ўтказилаётган мазкур фестивал ҳам роликлар бугунги кунда телерадио тизимида тарғиботнинг энг фаол усуллари билан бирига айланиб бораётганлигини тасдиқлайди, назаримда.

Хуш, ўзи ролик нима? "Ўзбек тилининг изоҳли лугати"да келтирилишича, ролик немис тилидаги *rolle* сўзидан олинган бўлиб, ўзбек тилида ғўла, ўқ, деган маъноларни англатади. Тушуниб турибсизки, ўқ, дейилганда бу ерда, арава ёки машиналарнинг гилдиракларида ишлатиладиган деталь, яна ҳам аниқроғи, айланиб турувчи нарса назарда тутилган. Аслида эса, бироз муболага билан айтганда, телерадио тизимидаги роликларни милтиқнинг, ҳатто автоматнинг ўқига ҳам қиёс қилса бўлаверади. Чунки у нишонга худди ўқ каби қадалади, агар "овчи" моҳир бўлса, албатта. Шунингдек, изоҳли лугатда бу сўз ҳозирги кунда, кўчма маънода реклама ёки ахборот мазмунини қисқача фильм ёки клип маъносида қўлланилиши ҳам айтиб ўтилган. Эҳтимол илмий

манбаларда ролик тушунчаси, ролик жанри назарий жиҳатдан тўлиқ тавсифланган бўлиши мумкин, лекин амалиётчи сифатида бу ҳақда ҳар бир режиссёрнинг ўз тушунчаси, фикри ва албатта хулосаси мавжуд. Шу маънода, мен ҳам роликнинг ўз тасаввуримдаги тавсифини келтириб ўтсам:

Илк кўкламда, азонда майсазорда бўлганмисиз? Кечагина ёмгир ёғиб ўтган. Бугун эса осмон шишадек кўм-кўк, ойнадай тиниқ. Уфқдан бош кўтараётган қуёш нурлари майсаларнинг юзида ожизгина осилиб турган шабнамда акс этади. Ижодкор халқимиз айни ҳолатни “қатрада қуёш”, деб таърифлайди. Аслида бу ерда Ер сайёрасидан ҳам бир неча баробар катта бўлган офтобнинг жимитдеккина шабнамга сиққани ҳайратимизга сазовор бўлади. Мен муҳим ижтимоий масалаларнинг аянчали оқибатлари миттигина ролик шаклида берилишини шабнамда акс этган қуёшга қиёслагим келади.

Масалан, сувни исроф қилмаслик, унинг ҳар бир томчисидан унумли фойдаланиш зарурлиги ҳақида бир неча соатлаб гапириш мумкин. Бундай таҳлилий лойиҳалар ҳам мавжуд. Аммо агар ҳар кун шундай қилинаверса, бу радиоканалнинг зарарига хизмат қилади. Нега, дейсизми? Ҳар қанча таъсирли, қизиқарли бўлмасин, бу йўл билан тингловчини тутиб туриб бўлмайди. Ҳамма бошқа каналга ўтиб кетгандан кейин эса минг гапирган билан фойда йўқ. Чунки сувдан тежамкорлик билан фойдаланиш ҳақида биз эсимизни таниганимиздан буён эшитамиз. Шунинг учун бу мавзу бизга зерикарли. Аммо режиссёр аудиоролик шаклида худди шу мавзуда мўъжаз асарча яратса, тингловчига малол келмаслиги мумкин. Уни кун давомида бир неча марта эфирга узатиш имконияти ҳам пайдо бўлади. Бунинг учун нима қилиш кераклигини ҳамкасбларимизнинг ўзлари жуда яхши билишади. Муҳими, эътиборни, тингловчи эътиборини торта олиш.

Умуман олганда, аудиоролик жанрининг пайдо бўлиши тингловчилар онгу тафаккурининг юксалиб бораётганидан далолат беради, дейиш мумкин. Бутунги кун тингловчиси муаммо қўйилган, у атрофлича таҳлил этилган ва муайян

хулоса чиқарилган, энг ёмони, худди шу хулоса, қанчалик муҳим бўлишидан қатъи назар ўзига ҳам тиқиштирилаётган асарларни ёқтирмайди. У ўйлашга, мулоҳаза юритишга чорловчи шаклларни ёқтиради. Хулосани ўзи чиқаришни хоҳлайди. Аудиороликлар тингловчининг ана шундай инжиқ талабларига ҳам тўла мос келиши билан тобора ҳаётийлик касб этиб бормоқда.

Ўз характериға кўра аудиороликлар бир неча турға бўлинади. Масалан,

§ Реклама роликлари,

§ Ижтимоий роликлар,

§ Имиж роликлари,

§ Роликсифат эшиттиришлар ва ҳоказо...

Реклама роликлари нима эканлиги ёшۇ қари, эркагу аёл, барча-барчаға маълум. Ҳатто уларни тайёрлашнинг ўзига хос тартиб-қоидалари, эътибор қаратилиши лозим бўлган жиҳатлари ҳам мавжуд. Масалан, битта роликда бир маҳсулотни тарғиб қилиш, уларни ортиқча ахборотлар билан тўлдирмаслик, биринчи тинглашдаёқ тушунарли бўлиш, аниқлик ва бошқалар.

Ижтимоий роликлар ижтимоий масалалар, ижтимоий муаммоларға қаратилганлигини ҳам кўпчилик яхши билади. Уларни тайёрлашнинг ҳам ўз тартиб-тамойиллари мавжуд. Имиж роликлари, дейилганда эса ҳар бир радиоканал ёки ундаги муайян эшиттиришларнинг қиёфасини белгилайдиган роликлар тушунилади. Яна ҳам чуқурлашадиган бўлсак, уларнинг жингил, заставка, слоган деб юритилувчи турларға ажратилишини ҳам билиб қўйганингиз зарар қилмайди.

Бутунги кунда барча радиоканалларда ролик яратиш билан шуғулланадиган алоҳида гуруҳлар ташкил этилган. Шу ўринда, бу нарсa жаҳон тажрибасидан олинганлигини ҳам эътироф этиб ўтиш жоиз. Бундай гуруҳларға энг қобилиятли, замонавий радионинг юксак талабларини чуқур идрок этадиган режиссёрлар жалб этилади.

Кейинги йилларда радиожурналистика ва радиорежиссурада шаклан ва мазмунан радиороликка ўхшаб кетадиган бошқа маҳсулотлар ҳам пайдо бўлмоқдаки, улардан бири радиоанонсдир. Айрим ҳолларда радиомаҳсулотнинг бу икки

тури аслида бир нарса, деган тушунчалар ҳам учраб турса-да, менимча, улар ўртасида мазмун жиҳатидан катта фарқ бор. Буни радиоанонс ҳақидаги фикрларимиз билан таниш-гач, ўзингиз тушуниб етишингизга ишончимиз комил.

РАДИОАНОНС

Телерадио тизимида кейинги йилларда кенг тарқалаётган маҳсулот шаклларида яна бири, шубҳасиз, анонслар ҳисобланади. Эҳтимол баъзи бировлар анонсларни жанр сифатида эътироф этишга қаршилиқ кўрсатар, аммо, менимча, улар гарчи хронометражи кичкина бўлса ҳам, ўз тутуни, юқори нуқтаси ва ечимига эга бўлган митти асар сифатида эътироф этишга лойиқ. Анонслар қайсидир жиҳатлари билан роликларга ўхшаб кетади. Уларда ҳам тарғибот биринчи ўринда туради. Аммо анонслар роликлардан фарқли ўлароқ, телерадиомаҳсулотларнинг тарғиботидир. Яъни унда яқин кунларда эфирга узатилиши мўлжалланаётган телерадиомаҳсулот ҳақида олдиндан ахборот берилади. Яна ҳам аниқроғи, тингловчида бу эшиттиришга нисбатан қизиқиш уйғотишга ҳаракат мужассам бўлади.

“Ўзбек тилининг изоҳли лугати”да берилишича, анонс французча *annonce* сўзидан олинган бўлиб, *оммавий* ахборот эълони маъносини англатади. Лугатда у гастроль, спектакль, концерт ва шу кабилар ҳақидаги олдиндан тарқатилган эълон эканлиги айтилган. Шунингдек, анонслар реклама характерида бўлиши шартлиги қайд этилган.

Мутахассис сифатида эътироф этишим жоизки, эшиттиришдан кўра у ҳақдаги анонс қизиқарлироқ чиқмаса, бундай анонсдан воз кечган маъқул. Чунки анонси тингловчининг эътиборини тортмаса, эшиттириш ҳар қанча қизиқарли бўлмасин, анонс унинг зарарига ишлайди.

Менимча, анонсининг матнини эшиттириш муаллифи ёзгандан кўра, шу йўналишга ихтисослашган бошқа ижодкор ёзгани самаралироқ бўлади. Буни телерадиоканаллардаги амалиёт ва тушланган тажриба ҳам тасдиқлаши мумкин. Баъзи радиоканалларда ёзиш малакасини эгаллаган режиссёрлар бу ишни мутлақо мустақил тарзда амалга оширмоқдалар. Натижалар эса ёмон эмас.

Шаҳноза Дўстмухаммедова (чапдан биринчи) ўзи ўқиган эшиттиришларга режиссёрлик қилади.

Тошкент радиоэшиттириш уйининг 5-студиясида наавбатдаги радиофильм ёзиб олинмоқда. Элдор Эргашев ўрганиш жараёнида.

Режиссёр ва бошловчи
Саида Ҳайбатова.

Латофатли муҳаррир ва
мушиқашунос Зулфизар
Каримова.

"Тошкент" радиоканали режиссёри Асқар Рустамхўжаев.

Назаримда, гарчи энди-энди шаклланаётган бўлса ҳам келгусида анонслар телерадио тизимида муҳим ўринга эга бўлади. Аммо улар миллий радио тизимимизда режиссура нуқтаи назаридан ҳозирча аниқ шакл ёки муайян кўринишда эмас. Ҳар бир радиоканалдаги бу жанрда ижод қиладиган кишиларнинг ўз дунёқараши ва тафаккур тарзи даражасида, ўзига хос тарзда тайёрланмоқда. Айрим радиоканаллар ижодкорлари ҳозиргача уни шунчаки радиодастур эълони маъносида тушунаётгани ва шунга монанд ҳаракат қиляётгани ачинарлидир. Йиллар ўтиши билан бу хусусда ҳам бироз тажриба тўпланиб, энг яхши жиҳатлари олинган муайян шакл яратилишига ишончим комил. Чунки, бизнингча, бу борада турли радиоканалларнинг усул ва услублари бир-биридан кескин фарқ қилмаслиги керак.

Радиорежиссёрнинг маҳорати, интилиш ва изланишлари самарасини нафақат кичик хронометражли маҳсулотлар, балки турли радиожурналистика жанрларидаги эшиттиришларда ҳам сезиш қийин эмас.

РАДИОЖУРНАЛИСТИКАНИНГ БОШҚА ЖАНРЛАРИ РЕЖИССУРАСИ

Радиожурналистикада ижтимоий-сиёсий (хабар, репортаж, шарҳ, интервью, суҳбат), бадий-публицистик (радиочерк, радиofilm, радиокомпозиция), бадий (радиоинценировка, радиопьеса, радиомонтаж ва бошқалар) жанрлардаги эшиттиришлар эфирга узатилиши барчамизга яхши маълум.

Хабар, шарҳ, интервью, репортаж каби информацион жанрлардаги материаллар асосан радиожурналист гоёсига кўра тайёрланиши ҳақида юқорида айтган эдик. Шундай бўлишига қарамасдан, бу йўналишдаги маҳсулотларни тайёрлашда ҳам режиссёрнинг ўрни муҳимлигини таъкидлаш жоиз. Шу ўринда энди ишга келган пайтларимда ўзим гувоҳ бўлган бир воқеани эслаб ўтмоқчиман. Режиссёр ҳамкасбларимиздан бири студияда ахборот йўналишидаги эшиттиришни ёзаётганди. Юқори малакага эга бўлган сухандон матни чиройли тарзда ўқиб берди. Ҳаммаси жойида эди. Бироқ

шу пайт студияга кириб келган бошқа бир режиссёр ишнинг "белига тепди". У ҳамкасбига бу суҳандоннинг овоз имкониятлари катталиги, салгина ҳаракат қилинса, бундан ҳам яхшироқ ўқиши мумкинлигини айтди ва кутиб ўтирмасдан ўзи режиссёрлик пултидаги тегишли тутмачани босиб, "Қайтадан ёзамиз, шошилма, ҳар бир сўзни аниқ ва равон талаффуз қилишга интил, озгина юрак бериш керак", дея суҳандонга кўрсатма бериб, ишга киришиб кетди.

Бу режиссёрнинг ишчан кайфияти ва талабчанлигини тўғри тушунган суҳандон матнни ўзгача бир руҳ билан ўқишга киришди. Лекин бу ҳам режиссёрни қониқтирмади. "Кайфият, кайфият етишмаяпти", деб суҳандонни янада яхшироқ ишлашга чақирди. Ниҳоят эшиттириш қайтадан ёзилди. Бир киши ўқиган матннинг биринчиси билан иккинчиси ўртасида катта фарқ бор эди. Энг қизиги, бундан "бурни ерга ишқаланган" суҳандон ҳам хурсанд бўлди. Тингловчиларга яхши сифатта эга бўлган маҳсулот тақдим этилди.

Демак, бошловчи ёки дикторнинг ички имкониятларини топа олиш ва ишга солиш ҳам режиссёрнинг маҳоратига боғлиқ эканда, деган хулосага келганман.

Тўғриси айтиш керак, телерадиоканалларнинг кундузги эфир вақтида таҳлилий-тематик маҳсулотларга катта ўрин ажратилади. Уларни тингловчи дидига мос ҳолатда етказиш муаллифлар билан бир пайтда режиссёрнинг зиммасига ҳам катта масъулият юклайди. Бу йўналишдаги эшиттиришларда ҳам режиссёрнинг "дастхат"и акс этиб туради. Бундан ташқари эшиттиришда сўз юритилаётган мавзуга мос оҳанглар топа олиш, бошловчининг маромига етказиб ўқишига эътибор бериш ёки бўлмаса ўша корхонага хос бўлган товушлардан фойдаланиш ҳам тингловчида ҳолатни яхшироқ тасаввур этишга имконият яратади.

Ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, маданий ҳамда спорт мавзуларидаги эшиттиришларда ҳам бунга ўхшаш эътибор қаратилиши лозим бўлган жиҳатлар кўп. Танланган мусиқанинг ритми, оҳанги ҳам кўп нарсани белгилаб туради. Аммо бу ерда нозик бир масала борки, унга ҳам аниқлик киритиб ўтмасак бўлмас. Биз юқорида режиссёр гоёси, журналист гоёси, санъатта алоқадор радиомаҳсулот-

лар ҳақида ҳам тўхталган эдик. Уша пайтда таъкидлаганимиздек, информатсион жанрлардаги ёки турли мавзулардаги таҳлилий эшитиришларга нисбатан "Санъат асари", деган иборани ишлатиш, нотўғри. Чунки улар радиожурналистика намуналари ҳисобланади.

Шу ўринда устозимиз Гулчеҳра Ғиёсованинг "Садо" газетаси муҳбири билан суҳбат пайтида айтган мулоҳазаларига эътиборингизни тортмоқчимиз. "Кино ва театрда (Менимча телевидение ва радиодаги бадий асарларда ҳам — А.Қ) муаллифнинг гоёси четда қолиб, режиссёр ўз қарашларини ўтказишга ҳаракат қилади. Радиода режиссёр ва муаллиф ҳамкорлиги — энг самарали услубдир. Яъни кундалик эшитиришларда муаллифнинг гоёси етакчилик қилиб туради".

Менимча, устоз режиссёрнинг бу сўзларига ортиқча изоҳ бериб ўтиришга ҳожат йўқ. Кимнинг гоёси етказилик қилишидан қатъи назар, режиссёрнинг ўзига хос услуби сақланиб қолаверади. Аммо бизнинг соҳамизда ҳақиқий маҳорат мактаби адабий радиоасарларда яратилган, десак, муболаға бўлмайди. Чунки бу йўналишдаги маҳсулотлар орадан бир неча йиллар ўтсада, ўз бадий қийматини йўқотмайди, давр синовларига дош бериб, кейинги авлодларнинг ҳам бадий-эстетик дидини шакллантириш, уларга адабий завқ-шавқ улашишдек эзгу мақсадларга хизмат қилаверади. Шунинг учун ҳар бир радиорежиссёр радио архивини ана шундай маҳсулотлар билан бойитишга ҳаракат қилади.

АДАБИЙ РАДИОАСАРЛАР РЕЖИССУРАСИ

Миллий радиорежиссураамизда йирик ҳажмли бадий асарлар яратиш бўйича кўп йиллик тажриба тўпланган. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш жоизки, бадий радиомаҳсулотлар яратиш учун нафақат катта маҳорат, балки техник жиҳозларнинг юқори даражада бўлиши ҳам талаб этилади. Мамлакатимизда айни йўналишдаги ишлар босқичма - босқич такомиллашиб борганлигини кузатиш мумкин. Адабий-бадий йўналишдаги умрбоқий асарлар яратишда моно усулидаги эмас, стерео усулида яратилган асарларнинг техник сифати мукамал бўлишини бугун ҳамкасбларимиз яхши

билишади. Радио кенг тарқала бошлаган XX асрнинг ўрталарида бундай услуб Ўзбекистон шароитида ҳали йўқ эди. Тарихий манбаларда келтирилишича, 1962 йил Республика радиосида биринчи мартаба стерео усулидаги адабий-музика асарлар ёзилган. Дамир Шокировнинг худди шундай усулда ёзилган "Қришан Чандр", Гайбулла Нишонунинг "Бахмал", Маннон Убайдуллаевнинг "Данте юбилейи", "Қотиллар", Рустам Қурбоновнинг "Жодасен" асарлари ўша даврдаги Москва радиоси овоз режиссёрлари томонидан юқори баҳоланганлиги манбалардан маълум. Булар стерео усулда ёзилган дастлабки асарлар бўлсада, ҳали бу вақтда бундай усулда ёзишга мўлжалланган аппаратхоналар деярли йўқ эди. Устоз режиссёрлар, айниқса Набижон Ҳасановнинг бу борадаги саъй-ҳаракатлари ҳозиргача издошлари томонидан эътироф этиб келинади. Хуллас, 1970 йилда Республика радиоэшиттириш ва овоз ёзиш уйида бадий асарлар ёзиш учун ўрта аппаратхонани стерео турдаги янги ускуналар билан жиҳозлаш бошланиб, 1972 йилдан худди шундай усулдаги бадий ёзувлар ёзиш кенг кулабда бошлаб юборилган.

1982 йилга келиб, Тошкент радиоэшиттириш уйида бадий эшиттиришлар тайёрлашга мўлжалланган уч қаватли қўшимча бино ишга туширилди. Бу бинода катта бадий жамоалар асарларини ёзиш учун ўлчами 545 метр/ кв. бўлган катта студия, ўлчами 287 метр/кв. бўлган ўрта ҳажмдаги студия, драматик эшиттиришларни ҳамда ҳар хил турдаги радиоспектаклларни ёзишга мўлжалланган иккита студия ва бир қанча монтажхоналар фойдаланишга топширилди. Бундай техник имкониятлардан самарали фойдаланган устозларимиз жуда кўп юқори сифатли, тингловчибон адабий-бадий маҳсулотлар яратишди. Уларнинг ҳаммаси ҳақида тўхталиш анча мураккаб иш.

Дастлабки вақтларда барча эшиттиришлар бевосита студиядан жонли тарзда эфирга узатилганлиги сингари постановкалар ҳам шу студияларда тайёрланиб, икки - уч репетициядан кейин эфирга узатилган. Уларни музикаий бойитишда жонли ансамбль кумаклашган. Уларда фойдаланилиши лозим бўлган бадий эффе́ктлар ҳам асар мазмунига мослаш-

тирилиб, бевосита студиянинг ўзида ташкил қилинган. Дейлик, денгиз шовқини ёки дарё тошқинининг овози керак бўлса, худди шундай товуш ҳосил қиладиган ҳаракатлар қилинган, замбараклар овози керак бўлса, катта тошлар пол устида юмалатилган, қушларнинг овозлари керак бўлса, қўлда ясалган ҳуштаклардан фойдаланилган. Вақт ўтиб радио биносида шовқинлар ёзиш учун махсус студия ажратилиб, керакли жиҳоз ва анжомлар билан таъминланган. Кейинроқ эса магнит ленталари ишлаб чиқарилгандан сўнг табиат шовқинлари, мусиқалар тайёрлашда магнит ленталаридан фойдаланилган ва эфирга ана шу магнит ленталари орқали узатилган. То 2000 йилларга қадар ҳамкасбларимиз худди шундай усулда ишлашган. Бу вақт мобайнида ўзбек ва жаҳон адабиётининг нодир дурдоналари асосида юзлаб йирик ҳажмли радиоасарлар яратилган. Кейинги йилларда ҳам бу йўналишдаги ишлар баҳоли қудрат давом эттирилмоқда. “Алпомиш” достони асосида ўттиз қисмли спектакль, Эшқобил Шукурнинг “Олча гули”, Усмон Азимнинг “Бахт қуши”, “Беором умр”, Хуршид Давроннинг “Алгул” ёхуд Мирзо Улуғбек каби йигирмадан ортиқ радиоспектакль ва радиоинсценировкалар яратилиб тингловчилар ҳукмига ҳавола қилинди. Улар ўз мухлисларини топиб улгурганига шубҳа йўқ.

Бугунги кунга келиб, адабий радиоасарларда ишлатиладиган ҳар хил воситалар, эффектлар — исталган қуш ёки бошқа мавжудотларнинг товушлари, шамол, бўрон, ёмғир ёки дўлдан тортиб, эшик очилиб-ёпилганда чиқадиغان овозларгача, барча-барчаси замонавий жиҳозларнинг ўзларида мавжуд. Бундан ташқари, Тошкент радиозшиттириш уйидаги аппарат-студия блокларида ҳар қандай овозни ўзингиз хоҳлаган ҳолатга келтириш, тезлаштириш ёки секинлаштириш, ингичка ёхуд йўғонлаштириш имкониятлари ҳам бор. Бадий асарларда роль ижро этадиган санъаткорларни танлаш имкониятлари ҳам етарли. Адабиётни севадиган, уни нозик ҳис қиладиган режиссёрлар бемалол, керак бўлса, яйраб ижод қилишлари мумкин. Фақат, бунинг учун зарур бўладиган айрим жиҳатларни, масалан, эффектлар билан ишлаш тартибини яхши билсалар, қолгани бирмунча осон кечади.

РАДИОРЕЖИССУРАДА ЭФФЕКТЛАР БИЛАН ИШЛАШ

Кундалик ҳаётда қурувчиларнинг ишини ҳеч кузатганмисиз? Улар бир хил ўлчам ва бир хил кўринишдаги гиштларни терар экан, деворнинг тўғри, силлиқ, мустаҳкам ва чиройли чиқишига жиддий эътибор қаратади. Шунинг учун қўлига тушган гиштни эмас, балки энг яхшиларини, ўрни-ўрнида танлаб теришга интилади. Баъзан катта, баъзи ўринларда эса кичикроқ гиштларни ишлатади. Радиорежиссурада эффектлар билан ишлашни ҳам қурувчиларнинг ана шу машаққатли меҳнатига қиёс қилиш мумкин. Эсимда борида айтиб қўяй, эффектлар олдинлари аксарият ҳолларда бадий кўринишдаги эшиттиришларда ишлатилган. Ҳозир эса вазият бошқачароқ. Эплаган, йулини топган режиссёрлар мавзули эшиттиришларда ҳам улардан усталик билан фойдаланишяпти.

— Бадий Кенгаш аъзолари янги радиоасарни муҳокама қилишаёттанди, — дейди Рустам Расулов. — Бир ўринда ниманингдир гичирлаган овози берилган экан. Режиссёрдан “У нима?” деб сўрадим. “Сўри”, деб жавоб қайтарди. “Сўрилигини сиз билишингиз мумкин, лекин тингловчи унинг нима эканлигини, нега гичирлаганлигини англай олмайди”, дедим ва муаллиф билан келишган ҳолда ўша эпизодда иштирок этаётган қаҳрамонлардан бири “Шу сўрини ҳам тузатиб қўймадингизда, гичирлагани-гичирлаган”, деган гапни айтadиган бўлди. Бу нарса берилаётган эффектни оқлаш дейилади.

Ҳақиқатдан ҳам, радиоасардаги воқеалар билан боглиқ эффектлардан фойдаланаётганда масаланинг ана шу жиҳатларига катта эътибор қаратиш зарур. Дейлик, асар қаҳрамонлари автомашинанинг ичида ўтириб гаплашиб кетишяпти. Бундай ҳолатда автомобиль овозини шунга мос тарзда танлаш керак. У енгил машинами ёки юк машинаси, секин кетяптими ёки катта тезликда ҳаракатланяптими, шулар ҳисобга олинади. Машинанинг ичидан эшитилган товуш билан ташқаридагиси бир-биридан фарқ қилади. Бунинг ҳам эътиборда четда қолдириб бўлмайди. Двигателининг

буғиқ ёки зўриқиб ишлаётгани ёхуд машина равон йўлда елдек учаётганини ифодаловчи эффектлар асар руҳиятидан келиб чиқиб таяланса, у қаҳрамоннинг кайфиятини, руҳий оламини очишга хизмат қилса, радиомахсулот динамикаси ҳам таъминланган бўлади.

Атоқли ёзувчи Чингиз Айтматовнинг "Сарвқомат дилбарим" қиссасини кўпчилик мутолаа қилганига шубҳа йўқ. Асар қаҳрамони — ҳайдовчи Илёснинг доводдан ўтиш манзарасини эслаб кўринг. Мутолаа жараёнида автомобилнинг ҳолати бош қаҳрамон руҳияти билан уйғунлашган тарзда ўқувчига ҳам кўчади. Сиз ҳам қалбан машинанинг чексиз-чегарасиздек кўринган довод йўлидаги бир қадар ингроқли овозини ҳис қилгандек бўласиз. Қисқача қилиб айтганда шу манзаранинг ўзида ёзувчи бадиий "эффект"лардан шундай фойдаланганки, ҳаммаси худди шундай бўлишига ишонмасдан иложингиз йўқ. Сатрлар орасига мусиқа, оҳанг, қалб, руҳ каби қўл билан тутиб бўлмас воситалар усталик билан жойлаштириб чиқилгандек гўё. Адибнинг маҳорати ҳам шунда-да. Радиорежиссёр ҳам шундай ҳолатларни тасвирлаётганда сохтакорлик, алдов аралаштирмасдан ҳамма нарсани ўз мусиқаси, овози, оҳанги билан ифодалаши керак.

Худди шунингдек, оломон билан боғлиқ ёки жанг, талабалар аудиторияси ёхуд катта кўча, хонадон ё ресторан билан боғлиқ сахналарда ҳам эффектларни ўрни-ўрнида, ишонarli тарзда ишлатиш зарур. Дейлик, ҳаётда оддий итнинг овози бир неча хил кўринишга эга. У эгасига эркаланиб "гингиллаши", безовта ҳуриши, ярим тунда уйқусираб, шунчаки акиллаши, яқинидаги хавфни сезганда тўсатдан вовуллаб қолиши ва шунга ўхшаш ўнлаб ҳолатлар мавжудки, уларнинг барчасини ажрата билиш, ўз ўрнида ишлатиш радиорежиссёрдан катта маҳорат талаб қилувчи ишдир.

Шу ўринда, менимча "эффект" тушунчасига ҳам бироз изоҳ бериб кетсак, фойдадан холи бўлмайди. "Ўзбек тилининг изоҳли лугати"да қайд этилишича, у effectus деган латинча сўздан олинган бўлиб, ҳаракат, фаолият; натижа каби маъноларни англатади. Бизнинг соҳамизда у "Мослама, қурилма ва шу қабилар воситасида муайян таъсир, таассурот тўғдирувчи восита, усул" маъноларида қўлланилади.

Театрда “шовқин эффекти”, деган ибора ҳам қўлланилади.

Шуларни инобатга олган ҳолда айтиш мумкинки, эффектлар тасвирланаётган бадий асар хусусида тингловчида кўпроқ тасаввур ҳосил қилиш учун ишлатилади. Режиссуранинг барча турларида эффектлардан фойдаланилади. Масалан, театр ёки кино, телережиссурада улар воқеалар кечаётган жойнинг ўзига хос шовқини, товушлар дунёсини томошабин онига қандай бўлса, шундайлигича етказишга хизмат қилади. Бу жараёнда тасвирлар ёки ҳаракатлар ҳам бўлганлиги учун биров энгилроқ кечиши мумкин. Радиорежиссурада эса энг катта ва асосий қуроолардан бири эффектлар ҳисобланади. Улардан шундай фойдаланиш керакки, тинглаб ўтирган одам ўзини шу воқеаларнинг ичида юргандек, асар қаҳрамонлари билан бирга яшаётгандек, бир дастурхон атрофида ўтиргандек ҳис қилсин. Уларда берилаётган эффектга нисбатан заррача ишпачисизлик пайдо бўлдимидея, демак, бу нарса ўзини оқламайди, қилган ишингизга нисбатан бефарқлик ҳосил қилади.

Яна бир гап, кейинги йилларда эффектларни излаб топиб анча осонлашди. Барча соҳаларда бўлгани каби бу ерда ҳам сизга энг қийин вазиятларда интернет тармоғи ёрдамга келиши мумкин.

Юқорида мен эффектлар билан ишлашни бежиз қурувчининг меҳнатига қиёс қилмадим. Аслида бу жараёни бошқа меҳнат турларига қиёс қилсак ҳам бўларди. Агар қурувчи хатоликка йўл қўйса, қурган иморати қийшиқ чиқиши, қулаб тушиши мумкин бўлгани сингари режиссёр ҳам салгина хатога йўл қўйса яратган маҳсулот сифатсиз бўлиб қолишини тасаввур этиш осонроқ.

Умуман олганда, бу мавзуда кейинги ўринларда ҳам тўхталиб, устозларимиз биргина бадий шовқинни яратиш учун қанчалар меҳнат қилгани, қандай муҳим “ихтиро”ларга қўл уришгани ҳақида ҳам маълумотлар беришга ҳаракат қилармиз.

Яна бир эшиттириш сайкаланмокда.

"Санъатимиз дарғалари" эшиттириши муаллифи Раъно Муҳамедова,
режиссёри Саида Ҳайбатова.

Бевосита эфир. Аҳаджон Қурбонов овоз оператори Саидмурод Олимов билан.

Эшиттириш яхши чиқди. Қайфият аъло. Мухаррирлар Ҳабибулло Юнусов ва Аминбой Давлатов.

УЧИНЧИ ҚИСМ

РАДИОРЕЖИССЁРНИНГ
МАЛАКА ТАЛАБЛАРИ

РЕЖИССУРА ВА РАДИОРЕЖИССУРА

Соддагина қилиб тушунтирганда радиорежиссура "радио" ҳамда "режиссура" деган сўзларнинг бирикишидан ҳосил бўлган. Радио тизимига оид режиссура, деган маънони билдиради. Демак, айтиш ўринда, даставвал шу икки сўз хусусидаги тушунчаларимизни мустаҳкамлаб олишимиз зарур.

"Ўзбек тилининг изоҳли лугати"да маълумот берилишича, "радио" лотинча radiare сўзидан олинган бўлиб, нур чиқармоқ, тарқатмоқ, деган маъноларни билдиради. Бу сўз бугунги кунда кўплаб маъноларда ишлатилиши мумкин ва лугатдаги иккита изоҳ биз учун тааллуқли.

Биринчиси — сигнал, овоз каби ахборотларни маълум масофага электромагнит тўлқинлари ёрдамида симсиз узатиш ва қабул қилиш усули. Иккинчиси эса — оммавий ахборот воситаларидан бири — матнни ва мусиқий дастурларни эшиттириш, радиозшиттириш. Эслатиб ўтамиз, лугатда жами тўртта изоҳ берилган.

Мазкур китобда "режиссёр" сўзи ҳақида ҳам маълумот берилган. Қайд этилишича, у французча regisseure сўзидан таржима қилинганда бошқарувчи, лотинча тего сўзидан таржима қилинганда эса бошқараман, деган маъноларни англатар экан. Ҳозирги кунда бу сўз саҳна ёки кино асарларини саҳналаштирувчи бадий раҳбар, асарни тайёрлаш, саҳнага қўйиш билан боғлиқ бўлган ижодий ишларнинг ташкилотчиси, бошлиғи маъноларида қўлланилиши айтилган.

Демак, ушбу маълумотлардан хулоса ясаладиган бўлса, радиорежиссёр радио орқали эфирга узатиладиган маҳсулотларни тайёрлайдиган ва бу жараёнга раҳбарлик қиладиган ижодий ходим ҳисобланади.

Айтиб утилганидек, радиорежиссура режиссуранинг кичик бир бўлими, лекин шундай бўлишига қарамасдан, шу пайтгача, менинг назаримда, режиссёрлар ўртасида "Бу — кинорежиссёр", "Бу — телережиссёр" ёки "Бу — театр режиссёри", деган кескин ажратишлар бўлмаган. Бугунги кунда телережиссурада муваффақиятли фаолият кўрсатаётган айрим режиссёрлар илк фаолиятини радиода бошлашган. Шу билан бир пайтда, яна бир тоифа режиссёрларимиз ҳам

теле, ҳам радио йўналишида баб-баравар ижод қилишмоқда. Буни қарангки, кўплаб ҳамкасбларимиз пойтахт ва вилоят театрларида ҳам ўзини синаб кўришган. Шуларни инобатта олган ҳолда, ҳадеб "радиорежиссура", деявериш яхши эмасга ўхшайди.

Ўзбек радиорежиссурасининг улкан чинорларидан бири Жавлон Тошхўжаев радиода 200 дан ортиқ радиопостановка, спектакль ва пьесалар яратиб бўлгач, салкам йигирма йиллар давомида республика театрлари, хусусан Андижон театрида фаолият кўрсатди. Назаримда, худди шу кунларда ҳам айрим ҳамкасбларимиз Тошкент шаҳридаги баъзи театрлар билан ҳамкорлик ришталарини мустаҳкам боғлашган.

— Режиссёрлик кишидан жуда катта масъулият талаб этадиган, ниҳоятда мураккаб касб, — дейди ҳамкасбимиз, теле-радиорежиссура бўйича муваффақиятли фаолият кўрсатётган Насимжон Муинов "Садо" газетаси мухбири билан суҳбатда. — Бу соҳа вакилларининг "Мен — радиорежиссёрман" ёки "Телевидениега ихтисослашганман", дея ўзини чеклашга ҳаққи йўқ. Мана, кўплаб устозларимиз фаолиятини радиода бошлаган бўлсада, ҳозирги кунда телевидение йўналишида муваффақиятли ишлаб, қатор ютуқларни қўлга киритишмоқда. Шунингдек, Компаниямизнинг "олтин фонди"да бирорта ҳам адабий-драматик асари бўлмаган ижодкорнинг "Мен — режиссёрман", деб кўкрак кериши кулгили.

— Режиссёрлик — ноёб касб, у ҳам журналистикага, ҳам актёрликка яқин, ҳам катта ташкилотчилик қобилиятини талаб қилади, — дейди кўплаб фильмлари билан томошабинлар эътиборини қозонган устоз режиссёр Ҳайбат Алиев "Садо" газетаси мухбирига берган интервьюсида. — Режиссёр биринчи навбатда ўз муҳарририни топиб олиши керак. Шундай фикрдаманки, муҳаррирлар режиссёрдан билим-лироқ, тажрибалироқ бўлиши керак.

Хуллас, бу каби фикрларда ҳам режиссёрлик яхлит касб эканлиги таъкидланмоқда. Шуларни инобатта олиб айтадиган бўлсак, барча режиссёрларга қўйиладиган талаб бир хил, аммо индивидуал хусусиятларига кура, ички бўлинишлар бир-биридан фарқ қилади.

Режиссёр мутахассислигини эгаллаган киши эса у ёки бу йўналишга ўтиб фаолиятини давом эттириши мумкин. Режиссёрлик малакаси етарли бўлса бўлди.

РАДИОРЕЖИССЁРНИНГ МАЛАКАСИ

Ҳар бир касбнинг ўз малака талаблари бор. Бу, менимча, мутахассислар эгаллаши лозим бўлган бирламчи хусусият ҳисобланади. Масалан, радиорежиссёр эшитимли, қизиқарли, тингловчини сеҳрлаб қўядиган асар яратиши лозим. Бунинг учун у бадиий адабиётларга мурожаат қилиши табиий. Демак, у адабиётни профессионал даражада урганиши талаб этилади. Ўзбек ва жаҳон адабиёти дурдоналари билан ошно тутинмаган режиссёр яхши мутахассис бўла олмайди. Бу, албатта, ёлғизгина менинг фикрим эмас, шу соҳада ном чиқарган устозларимизнинг ёши бир жойга етганда англаган ҳақиқати, ҳаётини хулосаси. Масалан, Жавлон Тошхўжаев бу ҳақда сўз юритар экан, “Ўзбек адабиётининг етук вакили Абдулла Қодирийнинг “Ўтган кунлар”, “Меҳробдан чаён”, “Обид кетмон” асарларини радиолаштирдим. “Ўтган кунлар” асарини етмиш марта ўқиб чиққанимдагина, муаллифнинг қалбини ҳис қилганим боис, унинг асосида радиоасар ёзишга етилганимни сездим. Ҳар бир ёзиладиган асарга алоҳида масъулият билан ёндашиш зарурлигини устозларимдан ўргандим. Жаҳон адабиёти классиклари Шиллер, Шекспир, Гёте, рус адабиёти намояндалари Пушкин, Лермонтовнинг машҳур асарларини радиопостановка қилишга мушарраф бўлганим билан фахрланаман.

Ўзбек адабиётининг ёрқин намояндалари Ойбек, Собир Абдулла, Ҳабибий, Саид Аҳмад, Пиримқул Қодиров, Шукур Холмирзаев, Ўткир Ҳошимов асарларини радиопостановка қилиб, улардан тингловчилар бутун ҳам баҳра олаётгани мени қувонтиради”.

— Институтда бизга қўйилган энг катта талаблардан бири — бадиий китоблар ўқиш эди, — деб хотирлайди режиссёр ҳамкасбимиз Нодир Комилов. — Ўқиганда ҳам энг сараларини танлаб ўқиш. Маъмур Умаров деган ўқитувчи менга

Тошкент радиозшиттириш уйи. Овоз ёзиш хизмати бошляги
Шухрат Одилов.

Муҳаррир Раъво Муҳамедова.

**"Болалар дунёси" эшиттиришининг муаллифи ва бошловчиси
Шахзода Жўраева жажжи бошловчилар даврасида.**

Режиссёр Аҳаджон Қурбонов ва Шахзода Жўраева.

Жек Лондоннинг "Мартин Иден" асарини ўқиб чиқишни тавсия қилганди. Шу пайтгача мазкур китобни ўн марта ўқиб чиққанман. Ҳар гал ундан турли таассуротлар олганман. Орзу-истаклар йўлидаги ҳаракатлар, умидлар рўбидан кейинги мураккабликлар, бир умр интилган чўққидаги манзара қаҳрамон орзусидек бўлиб чиқмагани, характерлар тўқнашуви...

Қолаверса, Федор Достоевский, Антон Чехов, Чингиз Айтматов, Абдулла Қаҳҳор каби адиблар асарларини севиб ўқийман.

Атоқли устозимиз Ҳайбат Алиев ҳам режиссёрдан талаб этиладиган биринчи жиҳат кўп ўқиш эканлигини айтади ва ўзи ҳам ёшлигидан бадиий адабиётга дўст тутинганлигини қониқиш билан эслайди. Бу унинг фаолиятида жуда қўл келганлигини яратган асарларидан ҳам билиш қийин эмас.

Демак, шуларни ҳисобга олиб айтадиган бўлсак, режиссёр, айниқса радиорежиссёрдан биринчи навбатда талаб этиладигани бадиий адабиётни юксак даражада ўрганиш экан, деган хулосага келиш мумкин.

Режиссёрнинг асосий қуролларида яна бири мусиқа ҳисобланади. Шу ўринда бир воқеани эслаб ўтмасам бўлмайди.

Бир тўйда турли соҳа вакиллари билан бир дастурхон атрофида ўтиришга тўғри келди. Режиссёр эканимни эшитган даврадошларимдан бири секингина менга юзланиб:

—Режиссёр ўзи нима иш қилади? — деб сўради.

—Мана сиз, — дея унга тушунча беришга ҳаракат қилдим, — илк баҳор кунларида телевизор орқали шундай бир тасвирни кўрган бўлсангиз керак, кўз ёришга шай турган куртаклар, унинг атрофида учиб юрган асалари ёки капалак ҳамда ёқимли, қалбларга баҳорий шукуҳ олиб кирувчи мусиқа.

— Ҳа, — деди суҳбатдошим, — кўрганман, кўп кўрганман.

— Худди уша лавҳани режиссёр тайёрлаган бўлади, — дедим мен. — Режиссёр томошабинга "Мана, юртимизга баҳор ташриф буюрмоқда, энди дарахтлар гуллайди, атроф-оламда янгиляниш, яшариш айёми бошланади", деган ахборотни оддий тасвирлар, табиат манзаралари ва мусиқа уйғунлигида сизга ҳавола этади. Радиога эса худди шу каби ҳолатлар мусиқа ва баҳорий товушлар орқали ифодаланади.

Хуллас, суҳбатдошимга режиссёр ким эканлиги-ю, нима иш қилишини тушунтиришга эришдим. Ўзим эса бу касбда мусиқани тушувиш, мусиқий саводхонлик талаб этилиши ҳақида ўйладим.

Дарҳақиқат, қайси йўналишда фаолият юритишидан қатъи назар, режиссёр мусиқани чуқур тушунадиган бўлиши шарт. Чунки режиссурани, кинода бўладими, театр ёки телевидениеда бўладими ёхуд радиода бўладими, мусиқасиз, мусиқий композициясиз тасаввур этиб бўлмайди. Шундай экан, режиссёр ўзбек миллий мусиқасини ҳам, жаҳон классикасини ҳам мукаммал билиши, Моцарт, Бетховен, Вивальди, Бах, Шопен, Рахманинов, Чайковский ёки Манас Левиев, Икром Акбаровдан тортиб, Мирсодиқ Тожиев, Тулқин Қурбонов, Дилором Омонуллаева, Ойдин Абдуллаевагача бўлган композиторларнинг асарларини чуқур ўзлаштирган бўлиши шарт. Шу билан бир пайтда, энг сўнгги мусиқий дурдоналардан ҳам хабардор бўлиб бориши лозим.

Аслида зўр режиссёр бўлиш учун биргина хабардорликнинг ўзи ҳам камлик қилади. Масалан, Набижон Ҳасанов мусиқий асарларни ёзаётганда ўзига хос янгиликлар ҳам қилиб турган. Эсингизда бўлса, бу ҳақда олдинроқ ҳам тўхталган эдик. Шу ўринда устоз фаолияти билан боғлиқ яна бир мисолга мурожаат қиламиз:

“Бир кун студияда созанда Тургун Алиматовни кўриб қолдим, — дея ҳикоя қилади у Озода Назарова билан суҳбатда. — Қўлларида танбур, ёнларидаги стулда эса дутор турибди. Икки мусиқа асбоби ва бир созанда. Мен ҳайрон бўлдим. Шунда миямга бир фикр келиб қолди. Бир созанданинг ўзи билан икки ёки ундан ортиқ асбобда янгича ансамбль тузиб кўргим келди. Шу тўғрида Тургун акага айтганимда, қандай бўлар экан, деб иккиланди. Ёзувни эшитиб кўрсак, гўё бир ажойиб, олий даражадаги ансамбль ижросидаги мусиқа пайдо бўлибди”.

Ана, кўрдингизми, мусиқий билимдонлик режиссёрга нечоғлиқ асқотиши мумкин. Дарвоқе, Набижон Ҳасанов ва унинг шоғирдлари Анвар Тожиев, Зокир Отабоев, Равшан Нугмонов, Шўҳрат Одилов сингари овоз режиссёрлари мусиқий йўналишда таҳсил олишган. Бу эса уларнинг муси-

қий асарларни ёзиш ва режиссурамизнинг айна йўналишини тараққий эттиришларида ўзига хос омил бўлгани шубҳасиз.

— Ҳар бир режиссёрнинг ўз иш услуби бўлади, — дейди Гулчеҳра Гийёсова. — Масалан, мен кўп ижодий режаларимни мусиқа орқали амалга оширишга ҳаракат қиламан. Баъзи ҳолларда танлаган актёрингиз ҳолатни ўзингиз хоҳлагандек чиқариб беролмайди. Шундай пайтда тўғри танланган мусиқагина бизга ёрдам бериши мумкин. Сиз мусиқанинг кучидан моҳирона фойдаланганингизни тингловчи сезмай ҳам қолади.

Баъзи режиссёрлар уруш мавзуси ва оломон билан боғлиқ саҳналарни яхши ишлашади. Раҳматли Рустам Қурбоннов шундай ижодкор эди. Равшан Қодиров радиоасар яратётганда, мусиқасиз бадиий шовқинларга таянарди. Энг нозик ўринларни ҳам ҳар хил овозлар билан “очиш”га ҳаракат қиларди. Раҳмат Жумаев эса камер оркестри ижросидаги асарлардан фойдаланарди. Яратаётган асарида образлар камроқ бўлишини хоҳларди. Кўпроқ чиройли куйлар билан радиотингловчилар қалбини забт этишга интиларди.

Кўряпсизми, барча ҳолатларда ҳам ижодкорнинг мусиқий саводхонлиги, дунёқараши, эстетик диди асқотади.

Гулчеҳра опанинг бу хулосалари аслида режиссёрлик маълакаси ҳақидаги фикрларимизга яқин бўлиши ҳам мумкин эди. Бироқ устозларимиз радиорежиссурада ҳар хил товушлардан фойдаланиш бўйича ҳам ўзига хос тажрибани мерос қилиб қолдирганки, улар хусусида ҳам бир оз тўхталиб ўтмасак, кўнглимиз хижил тортиши мумкин.

Ҳозирги кунда радиорежиссёрлар учун техник жиҳатдан барча шарт-шароитлар яратилганлигини айтдик. Илгари бундай бўлмаган. Шунинг учун устозларимиз ҳар хил товуш ва шовқинларни яратиш учун изланишга тўғри келган.

“Паркентга чиққанман. Ана шу жойда янтоқнинг шамолдаги тебраниши овозини ёзганман. Кундузи ёзиб бўлмаган, чунки сал нарида машиналар ўтиб турибди. Шунда ўша ерда ётиб, кечаси ёзганман... сувларнинг оқибини ҳам, қушларнинг сайрашини ҳам Паркентдаги тоғларга чиқиб ёзардим. Чунки шаҳарнинг ичида бунақанги овоз танлаш имконияти

йўқ...". Булар Набижон Ҳасановнинг хотираларидан.

Ҳамкасбим, дўстим Алишер Амировнинг ҳам бу борада эслашга арзигулик хотиралари бор. У ҳар доим бир воқеани эслаб юради. Эмишки, устоз Раҳмат Жумаев билан ҳамкорликда таниқли ёзувчи Мурод Муҳаммад Дўстнинг "Дашту далаларда" ҳикояси асосида постановка ёзишаётганда очитнинг аянчали увлаган овози керак бўлиб қолибди. Биргина шу нарсани топиш қийинлигидан иш бир неча кунга орқага сурилиб кетибди. Бир куни Алишер ҳозирги Тошкент давлат педагогика университети атрофидаги ҳовлилар орасидан тунда ўтиб кетаётса, худди шундай овозни эшитиб қолибди. Эртасига ўша ҳовлини топиб, эгасидан рухсат сўраб, итнинг увуллашини тасмага тушириб қайтибди.

Яширадиган жойи йўқ, бундай овозларни топиш ҳар доим ҳам осон кечавермайди. Баъзан эса бундай жараёнда латифаомуз ҳолатларга ҳам дуч келинади. Алқисса, 1996 йиллар бўлса керак, Қаҳрамон Ашуров "Пиноккионинг саргузаштлари" деб номланган постановкани ёзишга киришибди. Садриддин Муҳиддинов ёрдамчи режиссёр экан. Асарда уттиздан ортиқ актёрлар роль ўйнаган, уларнинг орасида Ўзбекистон халқ артистлари ҳам бор экан. Нима бўпти, денг? Эшакнинг ҳанграш овози керак бўлиб қолибди. Садр ака қаҳратон қишда катта шаҳарда эшакни қаердан топишни билмай роса қийналибди. Аммо илож йўқ, топиш керак. Тингловчини алдаб бўлмайди. Шундай кунларнинг бирида у радиода ишлайдиган таниқли, кунда-кунора таҳлилий эшиттиришлари, сиёсий шарҳлари ва халқаро мавзудаги суҳбатлари билан эфирга чиқадиган машҳур радиожурналистнинг эшаги борлигини эшитиб қолади. Сўраб-суриштира, ростдан ҳам шундай экан. Журналист ҳам Садр акамизнинг таклифини эшитибок рози бўлади.

Шундай қилиб, дам олиш куни эрта тонгдан диктофонни қўлтиқлаб аканинг эшигини қоқиб турибдида. Аммо ўлгур эшак деганлари бекорга ҳанграйвермас экан. Кун совуқ. Ҳовлида тушгача овора бўлиб ҳеч нарса чиқаришолмабди. Аммо, чорасиз ишнинг ўзи йўқ. Муҳими, эшак олдиларида турибди. "Қаловини топсанг, қор ҳам ёнади", деган гаплар бор. Кечгача бир амаллаб эшакнинг овозини диктофонга

туширишади. Эртаси кун ишхонага келиб, диктофондаги овозни магнит тасмага кўчираётса, хонага Воҳиджон Дустмуҳамедов кириб келади. "Буни қаердан топдинг?", дейди карнайдан таралаётган "хониш"га ишора қилиб. Бунга эришиш осон бўлмаганлигини, воқеанинг бутун тафсилотларини эшитгач, устоз журналистнинг радио орқали кўп гапиришига қиёсан:

— Қойил-э, ўзи гапиргани етмагандек, энди эшаги ҳам радиодан ҳанграйдими?— дейди. Бу гап-сўзларни таниш-билишлар ҳозиргача кулиб эслашади. Аммо бу кулгиларнинг тагида ҳам радиорежиссуранинг машаққатлари мужассам.

Шундай қилиб, 1996 йилнинг қаҳратонида таниқли журналистнинг оғилида ҳанграган эшакнинг овози ҳамон "олтин фонд"да сақланмоқда. Ўзи борми - йўқлигини билмайман.

Бу мавзудаги сўзларимизга мухтасар хулоса ясайдиган фурсат ҳам етилиб қолди, чоғимда. Демак, англашилганидек, радиорежиссёрнинг касб малакаси, дейилганда, юқорида таъкидлангандек, машаққатли вазифаларни кўз олдингизга келтираверинг. Шу билан бир пайтда бу касб соҳибидан талаб қилинадиган энг муҳим талаблардан яна бири — масъулиятдир.

РАДИОРЕЖИССЁРНИНГ МАСЪУЛИЯТИ

Мен мутолаа қилган машҳур асарлардан бирида радио билан боғлиқ шундай эпизод бор. Яъни бир гуруҳ маслакдошлар ўзлари учун қизиқарли бўлган эшиттиришни биргаликда тинглаш учун бир уйга тўпланишади. Эшиттириш ролпа-роса 19.00 да эфирга узатилиши керак. Бироқ худди шу вақтда ўзлари учун керакли бўлган тўлқинда жимлик эди. Қўл соатларига ишончсизлик билан қарашади, транзистор мурватини бошқа тўлқинларига ростлаб кўрадилар, уларда алақачон бу соатга мўлжалланган дастурлар бошланиб кетган. Яна ўзлари тингламоқчи бўлган тўлқинга қайтишади. Бу ерда ҳамон жимлик. Икки дақиқалик танаффусдан сўнг улар қизиқарли деб билган эшиттириш бошланади. Диктор кечикканлиги учун тингловчилардан кечирим ҳам сўрамасдан дастурни бошлаб юборади. Шунда шинавандаларнинг ҳафсаласи пир бўлади. Икки дақиқа кечикиб эфирга чиқадиган, яна бунинг учун кечирим ҳам сўрамайдиган радиони тинглашдан боп тортадилар. Худди шу воқеа сабаб бўлиб, уша мамлакатта нисбатан ишончсизлик билдиришади.

Тўғри, аслида бу ерда бошқа масала ҳам бор. Лекин радиоэшиттиришлар ўз вақтида чиқиши, айрим сабаблар билан бир оз кечикадиган бўлса, бунинг учун мухлислардан узр сўралиши лозимлиги бу ерда ишлайдиган ходимларнинг, айниқса режиссёрнинг зиммасига жуда катта масъулият юклатилганлигидан далолатдир.

Театрда “Томошабин ҳар доим ҳақ”, деган гап бор. Шундан келиб чиқадиган бўлсак, биз учун тингловчининг гапи муҳим аҳамиятта эгадир. Аксарият ҳолларда энг инжиқ тингловчилар айни пайтда ашаддий мухлислар бўлиши амалиётда кўп бор исботланган. Шунинг учун режиссёр ҳар доим ишга масъулият билан ёндашишига тўғри келади. Масъулият, деганда эса тор маънодаги ишга ўз вақтида келиш, эфир соатларини ўз вақтида, бенуқсон ўтказишдангина иборат эмас. Тўғри, бу ҳам муҳим. Энг катта масъулиятсизлик эса эфир маданияти, бошловчининг нутқи назоратсизлиги ва шу каби қатор омиллар билан боғлиқ.

Ўзбек тилидаги эшиттиришларга режиссёрлик қиладиган

одам ўзбек тилини нафақат чуқур билиши, балки унга нисбатан юксак ҳурмат руҳида тарбияланган бўлиши ҳам лозим.

Биласиз, мамлакатимиздаги ҳар бир вилоят, ҳар бир туманининг ўз шевалари бор. Одамлар кундалик турмушда шевада гапиришга одатланган. Бу нарсa баъзан радиобошловчиларнинг нутқида ҳам акс этиб туради. Бу — жуда ёмон. Тошкентлик бошловчи эфирда Тошкент шевасида, водийлик ёки сурхондарёликлар ўз лаҳжасида гапириб кетаверса, ниҳоятда хунук ҳолатдир. Энг ёмони, бу — режиссёрнинг ҳам ўз ишига совуққонлик билан қараётганлигидан далолат беради. Чунки у бошловчидан адабий тилда гапиришни талаб қилиши зарур. Билмаса, ургатиб бўлсада, бунга эришиши лозим. Бунинг учун эса аввало ўзи адабий тил билан шевани фарқлай олиши, давлат тилининг қадрини юқори тутиши керак бўлади.

Мазкур китобни ёзиш асносида “Ўзбек тилининг изоҳли лугати”га қайта-қайта мурожаат қилишга тўғри келди. Шу нарсага амин бўлдимки, тилимиз ниҳоятда бой. Жуда кўп чиройли, оҳангдор, жимжимадор, маънодор сўзларимиз амалиётда қўлланилмасдан, эътибордан четда қолаётган экан. Шунинг учун бошловчиларимизнинг лугат бойлиги анча камбағаллашиб борапти. Назаримда, ўзбек тилининг бутун гўзаллигини, катта имкониятларини кўрсатувчи бундай чиройли сўзларни истеъмолга олиб кириш ҳам радиожурналистларимиз зиммасига залворли масъулият юклайди. Унутилиб кетаётган лисоний бирикмаларимизни фаоллаштириш жараёнида эса радиорежиссёрлар ҳам бир қадар сергакроқ бўлмоғи талаб этилади.

Аслида шевалар адабий тилнинг озиқ манбаларидан ҳисобланади. Аммо лоқайд ва бепарво инсонларнинг “беминнат хизмати” эвазига улар адабий тилнинг кушандасига айланиб қолмаслиги керак.

Тил билан боғлиқ яна бир масала хорижий сўзларнинг тўғри қўлланилиши ҳақида бўлади. Ҳеч кимга сир эмас, мустақиллик йилларида тилимиз жуда кўп чет эл сўзлари ҳисобига бойиди. Уларнинг кўпчилиги иқтисодий ислохотлар, илм-фан тараққиёти ва шунга ўхшаш омилар билан боғлиқ. Биргина компьютерлаштириш тизими орқали қанча

лаб сўзларни ўзлаштирганимизни яхши билсангиз керак. Ёки бўлмаса, 2008 йилда бошланган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида тилимизга деверсификация, деган иқтисодий атама кириб келди. Бунга ўхшаш сўзларнинг радиосуҳандонлар, бошловчилар томонидан тўғри талаффуз этилишини назорат қилиб турадиган инсонлар ҳам айнан режиссёрлар ҳисобланади.

Шу ўринда биргина мисол келтириб ўтишим мумкин, "texaco" "тексако" деб ўқилишини кимдир билиши мумкин, афсуски "техако" деб ўқийдиганлар ҳам учраб туради. Бундай нозик жараёنни бошқариб бораётган режиссёр иш вақтида хатоликка йўл қўймаслиги учун чет тилларини яхши билиши, сиёсий вазиятлардан хабардор бўлмоғи талаб этиладики, булар ҳам ўз навбатида радиорежиссёрнинг масъулияти билан боғлиқ.

Тажриба орттириш, касб маҳоратини муттасил ошириб бориш, ўз устида тинимсиз ишлаш ва доимий изланишда бўлишни ўзининг бурчига айлантирган режиссёр касбига нисбатан масъулият ҳиссини туйган мутахассисдир. Чунки у ўрганишдан тўхтаса, ҳар қанча тажрибали, жуда маҳоратли бўлсада, замондан орқада қолиши шубҳасиз. Бирор йўналишга ихтисослашиш эса режиссёрнинг энг катта ютуқларидан саналади.

"Машъал" ижодкорлари.

Ахаджон Курбонов ва Элдор Эргашев.

Шерзод Холматов (чалдан иккинчи) спорт ролигини тайёрламокда.

Маъмуржон Абдиев, Аҳаджон Қурбонов ва Раъно Муҳамедова
эшиттириш матнини кўриб чиқишмокда.

РАДИОРЕЖИССЁРНИНГ ИХТИСОСЛАШУВИ

— Бир сафар тўғридан-тўғри эфир пайтида студияга қўнги-роқ бўлди, — деб эслайди “Машъал” радиоканали трансляция режиссёри Шерзод Холматов. — Телефон қилган одам мени сўраётган экан. Танишларимдан бўлса керак, деб уйласам, мутлақо нотаниш овоз. “Хайрон бўлманг, мени танимай-сиз, “Машъал”нинг доимий мухлислариданман”, деди. Айнан мени сўраётганининг ҳам сабаби бор экан. У ҳар доим спорт хабарларимизни тинглаб бораркан. Айниқса, стадионлардан узатиладиган трансляцияларни тинглаб, маза қиларкан. Уларга асосан мен режиссёрлик қилишимни яхши билган мухлис Европа чемпионатига оид бир савол берса, денг. Довдираб қолдим. Жавоб берай, десам, билмайман. Оғир вазиятдан мени мухлиснинг ўзи қутқарди: “Демак, сиз Шерзод Холматов бўлмасангиз керак. У бу саволга албатта жавоб қайтарган бўларди”, деб гушакни қўйди. Шу воқеа сабаб бўлди-ю спорт ҳаётига оид барча маълумотларни билиб боришга интиладиган бўлдим, — дейди Шерзод дўстимиз.

Ҳақиқатдан ҳам шундай бўлди, у спорт йўналишига бутунлай ихтисослашди. Ҳозир “Машъал”да спорт ҳаётига оид йирик эшиттиришлар, радиофильмлардан тортиб, роликлар, ҳатто анонсларни ҳам ўзи тайёрлайди. Роликларнинг матни-ни ҳам ўзи ўқийди. Агар “Машъал”нинг республикамиздаги биринчи ва ягона спорт радиоканали эканлигини инобатга олсак, бу жуда яхши натижадир.

— Спортта оид роликларни ўқишда спортга хос шиддат-ни сақлаб қолиш керак. Бундан ташқари, кўтаринки руҳ, ички шижоат сезилиб турмаса бўлмайди, — дейди Шерзод тажрибалари билан ўртоқлашар экан.

Шерзоднинг бу ихтисослашувидан радиоканал ҳам ютди. Нега? Чунки у спорт ишқибозларининг талаби, эҳтиёжларини яхши тушунади. Шунга мос эшиттиришлар тайёрлайди. Бугунги кунда Тошкент радиозэшиттириш уйи архив фонди-да у тайёрлаган ногирон спортчилар хусусидаги “Матонат”, “Пахтакор—79” жамоаси хотирасига бағишланган “Самога сочилган юлдузлар” каби радиофильмлар сақланмоқда.

Бугунги кунда Тошкент шаҳридаги стадионларда уткази-

ладиган нуфузли футбол мусобақалари тўғридан-тўғри эфирга трансляция қилиниши йўлга қўйилган. Бу борада яхшигина тажриба тушланган, деб айтсак, хато бўлмайди. "Машъал" радиоканалида эфир талабларига тула жавоб берадиган спорт шарҳловчилари гуруҳи ҳам шаклланиб улгурган. Шу уринда, мамлакатимиз радиоси тарихида футбол репортажи биринчи марта қатъон трансляция қилинган, деган саволга ҳам жавоб бериб ўтсак, менимча фойдадан холи бўлмас. Манбаларда қайд этилишича, 1956 йилда Ўзбекистон радиоси футбол репортажини стадиондан биринчи марта эфирга узатган экан. Демак, бугунги кунда Шерзод Холматов муваффақиятли тарзда давом эттираётган футбол репортажлари ҳам ўзига хос тарихга эга.

Бугунги кунда "журналистлар ихтисослашуви" деган ибора кўп гапирилмоқда. Юртимизда, қолаверса, Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси таркибидаги телерадиоканалларда ҳам сиёсий шарҳловчилар, иқтисодий шарҳловчилар, таълим, фан, маданият, санъат ва спорт йўналишлари бўйича фаолият кўрсатаётган журналистлар борлигини инобатга оладиган бўлсак, режиссёрларнинг ҳам ихтисослашишини давр талабларидан бири сифатида курсатиш мумкин.

Мисол учун, устоз режиссёр Тўхфа Иброҳимованинг деярли бутун фаолияти болалар муҳарририяти билан боғлиқ ҳолда ўтгани ҳам режиссёрнинг ихтисослашувига яхши мисол бўла олади. Бугунги кунда архив фондида у киши тайёрлаган жуда кўплаб эртаклар сақланмоқда. Уларнинг айримларида матнларни ўзи ўқиган бўлса, баъзиларида айiqнинг онаси, кўёnnинг холаси каби болаларбоп роллар ижро этган. "Оқшом эртаклари", "Бор эканда, йўқ экан..." каби дастурлар ҳақида гап кетганда кўпчиликнинг кўз олдига Марям Ёқубова, Жўра Тожиёв, Яйра Абдуллаева каби таниқли актёрлар келиши табиий. Айнан уша санъаткорларни радиостудияга чорлаб, қўлига эртақ тутқазган, айрим эпизодларни қайта-қайта ёзиб, болаларбоп етук санъат асарлари яратган эса бизнинг Тўхфа опамиз эканлиги тингловчиларнинг хаёлига ҳам келмаслиги мумкин.

Хуллас, радиорежиссёрларнинг фаолиятини кузатиб бораётган киши кимнинг қайси мавзуга ихтисослашганлиги

ни англаб етиши қийин эмас. Масалан, Гулчеҳра Гиёсова, Собиржон Содиқов каби устозларнинг "жамгарма"ларида радиопостановка, радиопьеса, радиоспектакль, радиомонтаж, радиокитоб каби жанрлардаги йирик асарлар асосий ўринни эгаллайди. Улар худда шу йўналишдаги асарларни яратишдан завқланади, роҳат олади, қисқача қилиб айтганда ҳаётининг мазмунини шунда, деб билади. Ҳозирги ёш ҳамкасбларимиздан бири Алишер Амировнинг ҳам қизиқишлари айнан адабий-драматик эшиттиришлар тайёрлашга йўналтирилган. Алишер ҳатто бир сафар "Садо" газетаси муҳбирига берган интервьюсида "Режиссёр фақат жонли эфирда ишласин!" деган талаб қўйилса, мен ўша кунгек бу соҳани тарк этишим мумкин. Чунки жонли эфирда режиссёрнинг маҳорати унчалик билинмайди. Имкониятлари анча чекланган, чегараланган бўлади. Бундай усулда ишлашнинг режиссёр учун завқи йўқроқ", деган кескин фикрларни билдирган эди.

Алишернинг бундай фикрларини мутлақ ҳақиқат, дейишдан йироқмиз, албатта. Негаки, бу гапга қатъий эътироз билдирадиган, режиссёрнинг ижодий потенциали айнан тўғридан-тўғри эфирда билинади, дейдиган ҳамкасбларимиз ҳам анча-мунча. Кейинги йилларда радиорежиссурага кириб келган ёш дўстларимиз худди шундай фикрда, десам, менимча, хато қилмаган бўламан. Янгидан-янги роликлар, жингл ва шпилькалар яратиб, янгича лойиҳаларга қўл ураётган бу авлод режиссёрлари ҳақида ҳам илиқ муносабатлар билдиришимиз мумкин. Баъзан қирқ йиллик тажрибага эга бўлган мутахассислар ҳам ана шундай ёш ижодкорлардан ёрдам сўрашига ўз фаолиятимда кўп бор гувоҳ бўлганман.

Тўғри, режиссёрлар орасида эшиттириш сценарийсини ўзи ёзадиган ижодкорлар кўпаймоқда. Ўз навбатида, нафақат қизиқарли мавзулар топиб, яхши эшиттиришлар тайёрлай оладиган, балки маҳорати билан режиссёрларга сабоқ берадиган муҳаррирлар ҳам учраб туради. Масалан, Қудрат Аҳмедов ана шундай ижодкор. Кўпчилик режиссёрлар уни устозлари қаторида санайди. Қудрат ҳақида фикр билдирар экан, Насимжон Муинов шундай дейди:

— Мен Қудратни кўп йиллардан буён яхши биламан. У

журналист бўла туриб, кўплаб режиссёрларнинг бевосита устози ҳисобланади. Яъни уларга замонавий радиорежиссура нима эканлигини, компьютер имкониятларидан қандай самарали фойдаланиш зарурлигини ўргатди. У йиғирма дақиқалик эшиттиришда айтилиши мумкин бўлган залворли фикрларни беш дақиқа ичида тингловчига етказиш мумкинлигини амалда исботлади. Бунинг учун режиссёрдан жуда катта маҳорат талаб этилади.

Дарҳақиқат, Қудрат Аҳмедов унча-мунча режиссёрларимиз ҳанузгача яхши билмайдиган, аммо дунё тажрибасида кенг қўлланилаётган аудиомонтаж дастурларининг кўпчилигини мукамал ўзлаштирган. Масалан: Pro Tools, Sound Forde, Digiton DT-FM, Dalet, Samplitude, Cool Edit Pro каби дастурлар шулар жумласидандир.

Қудратни бугунги куннинг Набижон Ҳасанови дейиш мумкин. Чунки у ҳам радиодаги фаолиятининг дастлабки йилларидаёқ радиорежиссурага бир нечта янгиликлар олиб киришга улгурди. Хусусан, радиомультифильм жанрининг кашф этилиши айнан унинг номи билан боғлиқ. У яратган бир-биридан қизиқарли, юксак тарбиявий аҳамиятга эга бўлган, энг муҳими, нафақат жажжи болакайлар, балки катталарни ҳам сеҳрлаб қўядиган ўнлаб радиомультифильмлар радиомизнинг архив фондида сақланмоқда.

— Компьютерда овозларни ингичкалаштириш, йўғонлаштириш, тезлаштириш ёхуд секинлаштириш, умуман хоҳлаган кўйга солиш имконияти борлигини бугун ҳаммамиз яхши биламиз, — дейди у. — Аммо Тошкент радиоэшиттириш уйи студияларига илк бор компьютерлар келтирилиб ўрнатилганида ҳали буни кўпчилик билмасди. Радиомультифильм яратиш ҳақидаги фикр ана шу қулайликни англаб етганимдан сўнг пайдо бўлди. Тажриба тариқасида халқ эртаклари асосида бир-иккита мультифильм ишладим. Улар эфирга узатилгач, мухлисларга манзур бўлди.

Унинг айтишича, радиомультифильм яратишнинг енгил томонлари кўп. Масалан, таниқли ёки машҳур, жилақурса, яхши овозга эга бўлган санъаткорларни жалб этишга мутлақо ҳожат йўқ. Овоз қандай бўлиши аҳамиятсиз. Чунки монтаж жараёнида бу овозларга узгача шакл берилади. Бун

дан ташқари, сценарийлар тақчиллиги ҳам кузатилмайди. Хуллас, радиомультфильм катта харажат талаб этмайдиган, оммабоп жанрдир.

Дарҳақиқат, мавжуд имкониятлардан унумли фойдаланаётган инсонларгина нафақат радиорежиссура, балки бошқа соҳаларда ҳам юқори натижаларни қўлга киритиши барчамизга яхши маълум. Радиорежиссёрнинг бирон бир йўналишга ихтисослашиши ҳам ушбу тизимнинг янада тараққий этишига хизмат қилади.

Юқорида билдирилган мулоҳазалар, келтирилган фикрларнинг ҳаммаси ҳамкасбларимизнинг бир неча йиллик фаолияти давомида тўплаган тажрибаси, кузатишлари тўфайли англаб етган хулосалари маҳсулидир.

Дарвоқе, биз ҳаётий фаолиятимиз давомида бирор тўсиққа дуч келсак, дарров катталардан маслаҳат олишга, уларнинг насиҳатларига таянган ҳолда иш юритишга одатланганмиз. Чунки муайян тажриба тўплаш ва маълум бир хулосага келиш учун инсоннинг ёши ҳам шунга яраша бўлмоғи талаб этилади. Радиорежиссурада ҳам ёш, менимча, муҳим аҳамиятга эга.

РАДИОРЕЖИССЁРНИНГ ЁШИ

— Биз институтта қабул қилинганимизда, устозларимиз ҳайрон бўлиб, “Қандай қилиб тажрибасиз, режиссёрликдан хабари бўлмаган, мактабни кечагина битирган болаларни олишди?”— дейишганди, — деб хотирлайди Нодир Комилов матбуот орқали қилинган суҳбатлардан бирида. — Бу табиий савол эди аслида. Чунки жаҳон амалиётида ҳам бундай олий таълим муассасаларига маълум бир тажрибага, тушунчага эга бўлганлар қабул қилинади.

Нодиржоннинг бу гапларида жуда чуқур ҳаёт ҳақиқати мужассам. Менинг фикримча ҳам шундай, ҳатто олий ўқув юртига қабул қилиш вақтидаёқ абитуриентларга аниқ тажриба, малака билан боғлиқ мезонлар қўйилиши керак.

Ўрта мактаб, академик лицей ёки касб-ҳунар коллежидан олий ўқув юртига қабул қилинган, ўртада амалий фаолият билан боғлиқ жараёнларни бошидан кечирмаган талаба институт ёки университетда ҳам ўзини худди осмондан тушгандек ҳис қилиши, режиссура нималигини англаб-англамай олий маълумотли мутахассисга айланиши, ишга қабул қилингач эса, ҳаммасини жайдари тил билан айтганда “ноль” дан бошлаши амалий фаолиятимиз давомида кўп бора кузатилган.

Англаганингиздек, Нодиржон ўртага ташлаган ва мен давом эттираётган масала бевосита ёшга, радиорежиссёрнинг муваффақияти ва ёш мутаносиблигига келиб тақалади.

Яна бир фикр.

Устоз Собиржон Содиқов бир даврада қизиқ гап айтдики, айни ўринда ушбу мулоҳазаларни ҳам келтириб ўтиш жоиз, деб ҳисоблайман.

— Ёшга ҳам кўп нарсаси боғлиқ экан, — дейди у. — Бир пайтлар вақтим кўп, имкониятларим бисёр эди. Аммо ёш бўлганим туфайли машҳур санъаткорларни студияга таклиф қилиш, улар иштирокида ўлмас асарлар яратишга журъатим етмаган. Йўқ, нолимайман. Кўп ишларга улгурдим. Аммо истиҳола қилганимни айтаман-да. Бутун шу ёшимда Ўзбекистоннинг энг довруқли актёрларини чақириш, улар билан бемалол ишлашим мумкин, — деган эди Собиржон ака.

Таниқли суҳандон Шокир Юсупов режиссёр Гулжаҳон Исмоилова билан эшиттириш матнини кўздан кечиришяпти.

"Ёшлар" радиоканалининг тажрибали режиссёри Рустам Расулов (ўнгдан биринчи), режиссёр ассистенти Муҳаррам Ҳошимова ва режиссёр Дилноза Довурова замонавий ускуналарнинг имкониятларини ўрганишмоқда.

Ижодкорлар Саида Ҳайбатова, Зулфизар Каримова ва
Лола Шодиева.

Наргиза Мирзаева
радиомизнинг тиниб-
тинчимас режиссёрларидан.

Гўзал Муҳамедова "Тандаги
жоним "Тановар" эшиттириши
учун "MTRK SOVRINI" кўрик-
танлови ғолиби.

Агар эътибор бериб қаралса, ҳамкасбларимиз муайян тажриба тўплаган, бир неча йил шу касбда ишлаб, керакли малакага эга бўлгандан кейингина ўзларининг энг сара асарларини яратишган. Шуларни инобатга оладиган бўлсак, шунингдек, бошқа қатор омилларга кўра, радиорежиссурада ёш ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга, деган хулоса чиқариш мумкин.

Бу — масаланинг бир томони. Иккинчи томони шундаки, аксарият катта ёшли ҳамкасбларимиз бугунги кунда замонавий жиҳозлар билан ишлашда анча қийналишяпти. Уларни мукамал ўзлаштириб олишга эриша олмаётганлиги ҳам бор гап. Аксинча, ёш режиссёрлар бу соҳада қандайдир қизиқ топилмалар қилаётганлиги, янгича шакллар устида изланаётганлигини иш фаолиятимиз давомида кузатиб келямиз. Улардаги ёшликка хос шижоат эфирда ўз аксини топмоқда.

Демак, бу соҳада “Олтин ўрталиқ”ни топиш муҳим. Бизнингча, яхши режиссёр бўлишда ёшимиз ҳам муҳим аҳамиятга эга.

ЯХШИ РЕЖИССЁР КИМ?

Соҳамизга оид адабиётлардан бирида “ўртача режиссёр” тушунчасига таъриф берилган. Унда айтилишича, “ўртача режиссёр”, дейилганда ишга мутлақо тез киришадиган, турли манбалардан тезкор равишда ахборот оладиган, суҳбат олиб боришга доим тайёр турадиган мутахассис тасаввур қилинади. У гапга чечан, ҳамманинг олдида суҳбатдошга таъсир ўтказа олиши даркор. Инсонлар билан суҳбатда у доим ижобий қиёфада намоён бўлади.

“Ўртача режиссёр”нинг яна бир жиҳати унинг ўзлиги, яъни узини тутиши, ҳаётга аниқ муносабатда бўлишидадир. У ўз кучига ишонади, турли ҳаётий вазиятлардан мардонавор чиқади. Бундай жиҳатлар одатда жамоадаги етакчиларга хос бўлади.

“Ўртача режиссёр” юқори руҳий салоҳиятга эга. Аммо тайёрлаган маҳсулоти одатий, оригинал ёндашувдан узоқда бўлади. Унинг тайёрлаган маҳсулотларида глобал муаммо-

лар қўйилмайди, аксинча, турли қарама-қарши фикрлар туқнашувидан кўра субъектив фикрлар ёки олдиндан маълум бўлган мулоҳазалар асосида тузилиши мумкин.

Келтирилган мазкур мулоҳазаларга қараб ўзингиз таниган-билган режиссёрлар ҳақида муайян тасаввурга эга бўлишингиз мумкин. Яъни, қайси бирлари юқоридаги таърифга тўла мос келса, у, демак, "ўртача режиссёр". Лекин мен айни ўринда яхши режиссёр ҳақида сўз юритмоқчиман.

Мен ва мен тенги авлод тарбиясини олишга улгурган устоз режиссёрлардан бири, шубҳасиз, Раҳмат Жумаев эди. Раҳмат ака, тўғриси айтиш керак, унчалик узоқ умр кўрмади. Аммо кам ҳам эмас. Айниқса яратган маҳсулотларига қараб баҳо бериладиган бўлса, анча сермахсул, сермазмун умр кечирганига гувоҳ бўлишимиз мумкин.

Раҳмат ака умрининг сўнгги лаҳзаларигача "яхши режиссёр", деган шарафли номга лойиқ қолган ҳолда, бир-биридан қизиқарли, ўлмас асарлар яратишга муваффақ бўлди. Шукур Холмирзаевнинг "Булут тўсган ой", Эркин Самандарнинг "Жалолиддин Мангуберди", Омон Мухторнинг "Мавлоно Лутфий", Эркин Аъзамнинг "Пиёда" каби асарлари асосида яратилган радиоасарлар фикримизнинг исботидир.

Дарвоқе, мисол сифатида келтирганларимиз устоз меросининг кичик бир қисми холос. Аслида эса бу муътабар меросни улкан уммонга, чексиз-чегарасиз коинотга қиёслаш мумкин.

Раҳмат ака яхши суҳандон эди. Шеърӣ ва насрий матнларни бир хил тарзда меъёрига етказиб ўқирди. Адабиёт, мусиқа ва санъатнинг бошқа турлари билан ҳам яхши таниш эди. Шунинг учун бўлса керак, ўз даврининг етук адиблари, композитор ва актёрлари у кишини қаттиқ ҳурмат қилишарди. Мен ана шундай ҳурмат намунасини ўзбек элининг атоқли адиби Шукур Холмирзаев тимсолида ўз кўзим билан кўрдим. Шукур ака радиога Раҳмат ака туфайли тез-тез келар, икки ўртоқ узоқ суҳбатлашишарди. Янги пайдо бўлган роман ва қиссалар, ҳикояларни таҳлил этишарди. Биз ҳам бир чеккада ўтириб, бу суҳбатлардан баҳраманд бўлардик.

Раҳмат ака вафот этганларидан сўнг ҳам Шукур Холмир-

заев бизга, айниқса Раҳмат аканинг яқин шогирди бўлган Алишер Амировга яхши муносабатини сақлаб қолди. Афсуски, Шукур ака ҳам устозимиздан утказиб узоқ умр кўрмади. Бир-икки йил ичидаёқ уёқ-буёгини йиғиштириб, бизга узидан илиқ хотиралар қолдириб, боқий дунёга жўнаб кетди.

Биз Раҳмат Жумаевга "яхши режиссёр", деган таърифни беряпмиз. Дарҳақиқат, бу устозда кузатилган сифатлар юқоридаги "уртача режиссёр" мезонларидан устун эди. Чунки у кишининг маҳсулотлари ҳар доим оригинал услубда бўларди. Масалан, умрининг сўнгги йилларида ўзбек радиорежиссураси тарихида алоҳида саҳифа бўлишга арзирли бир янгиликка қўл урдики, бу ҳам устозимизнинг "яхши режиссёр" эканидан далолат беради.

Гап шундаки, устоз 1999 йилда "Ҳар дарднинг давоси бор" радиосериалини тайёрлашга киришди. Тингловчилар қалбидан чуқур жой эгаллаган, мутахассисларнинг эътирофларига сазовор бўлган мазкур асар салкам ўн йил, яъни 2008 йилларгача давом этди. Унинг умумий сони бир неча юзлаб серияларни ташкил этади, десак ҳеч қандай муболага эмас. Устоз вафот этганидан кейин ҳам Алишер сериални тингловчиларга тақдим этиб келди. Кейин эса тўхтади.

Тўғри, унинг тўхтатилиш сабаблари ижодий маънодаги етишмовчилик билан боглиқ эмас. У ЮНЕСКОнинг аҳолишунослик жамғармаси билан ҳамкорликда тайёрланарди. Шу ҳақдаги шартнома муддати тугагандан кейин бу йўналишдаги ишлар ҳам тўхтатилди. Аммо, Раҳмат аканинг тажрибаси ўлароқ пайдо бўлган янги радиосериал жанри бугунги кунда ҳам имконият даражасида устозларимиз томонидан давом эттирилмақда. Масалан, Собиржон Содиқов ушбу жанрга оид бўлган маҳсулотлар яратиб келяпти.

Ушбу жанрнинг эътиборли томонлари ҳақида ҳам бир оз тўхталадиган бўлсак, бу йўналишдаги маҳсулотлар, биринчи навбатда замонавийлиги билан аҳамиятлидир. Чунки бугунги замон тингловчиси бир бошлангандан узунасига бир-икки соат давом этадиган йирик хронометражли асарларни тинглашга тоқат қилавермайди. Бунга вақти ҳам етишмаслиги мумкин. Узоғи билан ўн-ўн беш дақиқа давом этадиган ўткир сюжетли сериаллар тингловчига манзур бўлиши мумкин.

Шундай экан, радиорежиссура соҳасига кириб келаётган ёш режиссёрларга айтадиган гапим шуки, ҳар доим "яхши режиссёр" бўлишга интилинг. "Ўртача режиссёр" даражасида қолиб кетманг. Чунки тарих ҳам яхши мутахассисларни ўз саҳифаларида узоқ йиллар ардоқлаб юради, худди Неъмат Дўстхўжаев, Набижон Ҳасанов, Рустам Қурбонов, Раҳмат Жумаев ёки Воҳиджон Дўстмуҳамедовларнинг хотираси авлодлар қалбида ҳамон сақланиб келаётгани сингари.

Яхши радиорежиссёр бўлишнинг муҳим шартларидан яна бири, шубҳасиз ходимнинг ўз-ўзига бўлган ишончидир.

РАДИОРЕЖИССЁРНИНГ ЎЗ-ЎЗИГА ИШОНЧИ

Аслида бу дунёдаги барча касб эгаларидан талаб қилинадиган муҳим хусусиятлардан бири инсоннинг ўз-ўзига бўлган ишончидир. Ўзига, билими, маҳорати, фантазияси, истеъдоди ва қобилиятига ишонмаган киши танлаган касби бўйича бирор муваффақиятга эришиши даргумон. Шу жумаладан радиорежиссурада ҳам ишонч муҳим роль ўйнайди. "Мен бунни қилаоламан", деган қатъий фикрда бўлмаган режиссёр на тўғридан-тўғри эфирда, на ёзиб олинадиган эшиттиришда ўз гояларини муваффақиятли қўллай олмайди.

Баъзан тўғридан-тўғри эфирда айрим ҳамкасбларимиз ҳадиксираб туришади. "Хато қилиб қўймасмиканман?" қабиладаги ҳадик режиссёрни муқаррар нотўғри йўлга, довдирашга бошлайди. Натижада тушпа-тузук ишлаб турган жойида, кутилмаганда хатога йўл қўяди. Тўғриси айтиш керак, бироз муболага билан айтганда, қирқ йил пультанинг қаршисида ўтирган киши ҳам эфирнинг масъулиятидан бироз ҳаяжонланиши бор гап. Аммо ҳадик билан ҳаяжоннинг ўртасида катта фарқ бор. Ҳаяжон масъулиятни ҳис этишга дахлдор бўлган туйғу. Яхши режиссёр бўлмоқчимисиз, аввало ўзингиздаги ана шу ҳадикни бартараф этиб, ўз-ўзингизга ишончни мустаҳкамлаб олинг.

Радиорежиссёрнинг ишончи, менинг назаримда, биринчи гада техник ускуналарнинг имкониятларини яхши ўзлаштиришдан бошланади. Мураккаб аппаратларни моҳирлик билан бошқаришни ўрганган одам камроқ хавотирга бери-

лади. Иккинчидан, радиорежиссуранинг ички тартиб-қоидаларини билиш, уларга қатъий амал қилиш ҳам бу борада сизга яхши ёрдам бериши шубҳасиз. Чунки, энг қийин вазиятларда устозлар қандай йўл тутганликларини яхшилаб ўрганиш, ҳамкасбларнинг ишлаш тартибини кузатиб бориш, уларнинг яхши томонларини ўзлаштириш яхши натижа бериши турган гап.

Юқорида амалиёт ҳақида, радиорежиссёрнинг ёши, малакаси, ихтисослашуви каби жиҳатлар ҳақида тўхталган эдим. Назаримда ўзимизга бўлган ишонч кўп ишлаш, етарлича тажриба тўплаш, керак бўлса, ихтисослашиш, тинимсиз малака ошириб бориш жараёнларида орттирилади.

Энг муҳими эса, қилаётган ишингиздан лаззат ола билиш. Иш жараёнида бу жуда муҳим. Ўзига ишонган ходимгина ўз муваффақиятларидан лаззат ҳиссини туя олади. Ҳар кунги иш жараёнида нимадир янгилик киритишга, одатдаги қолипларни биров бўлса-да, ўзгартиришга, энг замонавий усул ва услубларни қўлашга одатланган режиссёрни биз ўзига ишонган, истиқболли мутахассис, дейишимиз мумкин.

Шундай экан, радиорежиссура касбини танладингизми, илк дақиқаларданоқ ўзингизда ишонч туйғусининг мустаҳкамланишига ҳаракат қилинг. Керак бўлса, эҳтиросларингизни бир оз жиловлаб совуққонроқ бўлинг.

СОВУҚҚОНРОҚ БЎЛИНГ

Мен радиорежиссура йўналишини танламоқчи бўлган ёшларга “бироз совуққонроқ бўлинг”, демоқчи бўламан. Аммо масаланинг, яна ҳам аниқроғи, бу сўзнинг бошқа томонлари ҳам борлигини эслаб, иккилана бошлайман. Негаки, биз кундалик ҳаётимизда “совуққон” деган сўзга тез-тез дуч келиб турамиз. Газета, журналлар саҳифаларида ҳам бу истилоҳ кўп учрайди. Қизиги, бу сўз ижобий маънога эгами ёки салбий, деган савол пайдо бўлади. Шунга ойдинлик киритиш учун интернетнинг излаш тугмачасини босдим. У ерда ҳам шу ҳолат. Эътиборимни тортгани, у спортга оид хабар ва мақолаларда ижобий маънода ишлатилган бўлса, бошқа соҳаларда салбий ҳолатни англатиш мақсадида ишлатилган.

Масалан, бир хабарда бундай дейилган: "Германия терма жамоаси бош муррабийи Йоахим Лёв ОАВга «немис машинаси»нинг «Евро — 2012» даги имкониятлари борасида ўз фикрларини билдириб ўтди. Унинг эътироф этиши буйича немислар мусобақани ютишига яққол даъвогар жамоалардан бири экан.

«Биз ўлим гуруҳига тушганмиз. Аввало, гуруҳдан чиқишимиз лозим. Кейин финалгача бўлган йўлни босиб ўтишимизга тўғри келади. Тўғри, бу жуда қийин, бироқ уддаласа бўладиган вазифа. Бизнинг асосий мақсадимиз — кубокни ўз уйимизга олиб кетиш. Бу мақсад йўлида бизни ҳеч қандай тўсиқ ушлаб тура олмайди. Ҳозирги кундаги Германия дунёдаги ҳар қандай рақибни мағлубиятга учрата оладиган салоҳиятга эга», — деган Лёв журналистларга.

"Мен Евро — 2012"ни сабрсизлик билан кутяпман. Бизнинг асосий қуролимиз совуққонлик билан тўп суришимиздир», — деб Йоахим Лёв сўзларидан иқтибос келтиради The Sunday.

Бундай мисоллар кўп. Бошқа йўналишдаги мақолаларда эса "ўз вазифасига совуққон муносабатда бўлган" сингари жумлалар келтирилганки, у ёғи ўзингизга маълум.

Шундай бўлсада, радиорежиссёрга қўйиладиган талаблардан яна бири совуққонлик, деб бемалол айта оламиз. Чунки "Ўзбек тилининг изоҳли лугати"да бу сўзнинг икки хил маъноси борлиги, биринчиси, булар-бўлмасга ҳовлиқиб ёки тутатиб кетмайдиган; огир, вазмин бўлса, иккинчиси, эътиборсиз, бепарво. Эътиборсизликдан, бепарволикдан Оллоҳнинг ўзи асрасини, огир, вазминлик, салга тутатиб кетмаслик кейинги хатоларингизнинг олдини олишда муҳим роль ўйнашини унутманг.

Маъфура Муҳамедова "Машъал" бошловчиларига ўз тажрибаларидан сузлаб беришти.

"Нур ва зулмат" радиосериалининг ёзилиш жараёни.

Республика телевидение ва радио касб-ҳунар коллежи.

Режиссёрлар (чапдан) Собиржон Содиков, Рустам Расулов,
Нигора Ортиқова.

ТўРТИНЧИ ҚИСМ

**БУГУНГИ ЎЗБЕК
РАДИОРЕЖИССУРАСИ**

ИШ ҚУРОЛИНГ СОЗ БЎЛСА...

Халқимизда "Иш қуролининг соз бўлса, машаққатинг оз бўлар", деган доно гап бор. Дарҳақиқат, донишманд боболаримиз топиб айтган, уста ҳар қанча моҳир бўлмасин, асбоби носоз, нобоп бўлса, иши олга силжймайди. Радиорежиссёрнинг иши ҳам кўп жиҳатдан асбоб-ускуналар билан боғлиқ.

Шу ўринда яқиндагина бўлиб ўтган воқеани эсламоқчиман. Муҳаррир ҳамкасбларимиздан бири ёш таржимон йигитни студияга таклиф қилган экан. Замонавий кийинган, оғир-босиқ, энг муҳими хитой, япон, инглиз, рус ва ўзбек тилларида равон сўзлайдиган, шу ёшидаёқ дунёнинг кўплаб давлатларида бўлишга улгурган йигит студиядаги режиссёрнинг ишини ҳайрат билан кузатиб турди. Белгиланган фурсатларда у билан жонли эфирда суҳбат ўтказилди. Кетар чоғида эса муҳаррир қиздан "Режиссёр ростдан ҳам пультадаги ҳамма тугмачаларнинг функциясини яхши биладими, адашиб кетмайдими?" деб сўрабди.

Биз учун бир оз кулгили туюлган бу гапнинг тағида аслида жуда катта ҳақиқат мужассам. Ростдан ҳам режиссёрлик пультадаги ўнлаб микшерлар, юзлаб катта - кичик тугмачалар, миттигина сариқ, қизил, яшил лампачалар, икки-учта компьютер, мини-диск, қатор телефонлар... буларнинг барчасини бир маромда, бир-бирига мутаносиб ҳолда бошқариш четдан қараган киши учун жуда мураккаб иш.

1997 йил 25 августда "Ўзбекистон телерадиокомпаниясини замонавий техника билан жиҳозлаш тўғрисида" Вазирлар Маҳкамасининг қарори қабул килинди. Шу қарорга асосланиб Германиянинг "Siemens" компанияси билан тузилган шартномага мувофиқ Тошкент радиозшияттириш уйига замонавий жиҳозлар ўрнатилди.

Дарвоқе, биз ҳозиргина тасвирлаган жиҳозлар бутунги куннинг манзараси. Бундан ўн беш йиллар олдинги манзаралар бутунгисидан бошқачароқ, бутунги нигоҳ билан қаралса, гарибу нотаовяроқ қўринадиган ускуналар ҳам ўз даври учун янгилик бўлган албатта. Ушанда ҳам студияга келган муҳмонлар ҳайратта тушган бўлиши мумкин. Ундан олдинги жиҳозлар яна ҳам оддийроқ, соддароқ бўлган бўлиши табиий.

Грамофонлар, бесунақай овоз кучайтиргич лампалар, катта ва оғир микрофонлар ва шу каби воситалар бугунги жиҳозларимизнинг, образли қилиб айтганда, ота-боболари саналади. Уларда ҳам ўз даврининг энг сара асарлари яратилганлигига шубҳа йўқ. Яна ҳам чуқурроқ қилиб айтиш мумкинки, ўзбек радиорежиссураси ана шу "ибтидоий" аппаратлар замонидан бошлаб ривожланиб келяпти. Бугунги тараққиётимизда уларнинг барчасининг ўз ўрни бор.

Ҳар қандай янгилик — унутилган эскиликдир, дейишади. Бугунги кунда бизнинг асосий иш қуролимиз ҳисобланган ДВД, СД ёки мини-дисклар қайсидир жиҳатлари, дейлик, ҳатто кўриниши ва функциясига кўра грампластинкаларни эслатмайдими? Уларни шакли ихчамлашган, дизайни замонавий, имкониятлари кенгайтирилган, мураккаблаштирилган грампластинка, дейиш мумкин. Ёки замонавий радиоэфирнинг "жони" бўлган компьютерларни олиб кўрайлик, дастлабки вақтларда уларнинг ҳар бири ўртача катталиқдаги бир хонага сиққан. Вазифаси ҳам оддийгина — электрон ҳисоблаш машинаси эди. Бугун эса унинг ҳатто чўнтакка сигадиган "набиралари" ҳам йўқ эмас. Бажарадиган ишларининг ҳам чек-чегараси йўқ — одам бажариши мумкин бўлган ишларнинг катта қисмини уddалай олади. Ҳаётимизни уларсиз тасаввур эта олмаймиз.

Қайсидир бир суҳбатда қизиқ ва жуда ҳаётий гап эшитганман. Тўғриси, бундай ҳолат ҳеч биримизга бегона эмас. Масалан, бозорга тушиб картошканинг нарҳини сўрайсиз. Килоси 500 сўм дейди. Уч килограмм торттириб, "Қанча бўлди?" дейсиз. У ҳам эринмасдан чўнтагини кавлаштириб, микрокалькулятор чиқариб ҳисоблайди ва "Бир ярим минг сўм", дейди. Аслида эса буни сиз ҳам, сотувчи ҳам ўйлаб ўтирмасдан ҳисоблашингиз мумкин. Шунчаки, асримиз техникалашиб кетяпти.

Худди шу каби компьютерларга ҳам ниҳоятда боғланиб қолганмиз. У "темир сандиғи"га ҳамма нарсани сигдира олади. Умуман, бошқа жиҳозларимиз ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Муҳими, улардан ўз вақтида, самарали фойдаланиш керак, холос.

ТОШКЕНТ РАДИОЭШИТТИРИШ УЙИ

Бугунги кунда "O'zbekiston", "Mash'al", "Toshkent" ҳамда "Yoshlar" радиоканаллари ўз эшиттиришларини Тошкент радиозшиттириш уйига қарашли АСБ (Аппарат-студия блок-лари) ҳамда монтажхоналарда тайёрлашади. Дарвоқе, айни пайтда бу ерда 2 та марказий аппаратхона, 9 та аппаратхона, 10 та монтажхона, 3 та реставрация хонаси ва учта му-сиқий студиялар ишлаб турибди. Уларнинг барчаси Герма-ниянинг "Siemens" компанияси жиҳозлари билан тўлиқ таъ-минланган. Демокчиманки, бу ерда ўрнатилган шароитлар дунёнинг исталган давлатидаги турдош компаниялар билан рақобатлаша олишимизга ёрдам беради.

Аппарат-студия блоклари ва монтажхоналарда радиока-налларнинг кундалик дастурлари тайёрланиб, эфирга уза-тилса, реставрация хоналарида мамлакатимизда радиозшит-тириш тизими ташкил этилгандан то ҳозирги кунга қадар шу ерда магнит тасмасига туширилган, архив фондида сақ-ланаётган овозли ёзувлар СД дискларга кўчирилади. Яъни аналог кўринишидан рақамли шаклга ўтказилади. Бу ҳам бизнинг ишимизни янада яхшилашга қаратилган хайрли амаллардан бири, дейиш мумкин. Мусиқий студияларда эса адабий-драматик эшиттиришлар тайёрланади. Уларда спек-такль ёки постановка, инсценировкаларни ёзиш учун зар-рур бўладиган барча шароитлар муҳайё этилган.

Иш қуролларимизнинг замон руҳига мослигини билдирув-чи яна бир жиҳат ҳақида алоҳида тўхталиш лозимки, Тош-кент радиозшиттириш уйидаги барча монтажхона ва аппа-рат-студия блоклари умумлашган тизимга киритилган. Яъни, муайян бир студияда ёзилган овозни илгаригидек тасмалар-га кўчирмасдан, ягона тармоқ орқали бошқа студия ёки мон-тажхонага ёхуд тўғридан-тўғри эфир компьютерига ўтказиш мумкин.

Тошкент радиозшиттириш уйи Ўзбекистон миллий теле-радиоккомпанияси таркибидаги "Respublika teleradiomarkazi" давлат унитар корхонасининг ички тузилмаларидан бири саналади. Уни директор бошқаради. Шунингдек, Бош му-ҳандис, Техника хавфсизлиги муҳандиси, Радиозшиттириш-

лар хизмати бошлиги, Таъмирлаш ва профилактика хизмати бошлиги, Овоз ёзиш хизмати бошлиги, Овоз ёзиш хизмати диспетчери, Фонотека сектори мудир, Кучма овоз ёзиш станцияси хизмати бошлиқ ўринбосари ва бошқа мутасадди раҳбарлари мавжуд. Бу ўринда уларни мен бежиз санганим йўқ. Эшиттиришларимизнинг ўз вақтида, техник жиҳатдан соз, қизиқарли тарзда тайёрланиши ва эфирга узатилишида барчасининг муайян улуши бор. Масалан, барча турдаги маҳсулотларимиз эфирга қандай шаклда узатилишидан қатъи назар, Овоз ёзиш хизматига қарашли студия ва монтажхоналарда тайёрланади. Хизмат бошлиги Шухрат Одилов ижодий ходимларимизга барча шарт-шароитларни яратиб беришга ҳозир у нозир.

Ёки бўлмаса, Радиоэшиттиришлар хизматини олиб кўрайлик. Овоз ёзиш хизмати студия ва монтажхоналарида тайёрланган маҳсулотларни юқори сифати билан эфирга узатиш айнан Радиоэшиттириш хизмати ходимлари зиммасида. Бундан ташқари, Давлат аҳамиятига молик бўлган йирик анжуманлар, Мустақиллик ва Наврўз байрами тантаналаридан тўғридан-тўғри эфирга узатиладиган репортажлар, футбол трансляциялари, бир пайтнинг ўзида ҳам телевидение, ҳам радио орқали эфирга бериладиган дастурлар ёки аввал радиоканалларда тўғридан-тўғри эфирга узатилиб, кейин эса телеварианти тайёрланадиган кўрсатувларни тайёрлашда ҳам бу хизмат ходимлари ижодий гуруҳ, хусусан режиссёрлар билан ёнма-ён туриб ишлашади. Хизмат бошлиги вазифасида бир неча йиллар фаолият кўрсатган Алишер Қосимов фаоллиги, ўз ишига нисбатан масъулиятни чуқур ҳис қилиши, изланувчанлиги билан барчамизда илиқ таассурот қолдирган. Ҳозирги кунда бу вазифада Фарҳод Ғуломов ишлаяпти. Алишер Қосимов эса Тошкент радиоэшиттириш уйининг Таъмирлаш ва профилактика хизмати бошлиги лавозимида ишлаб келмоқда.

Тошкент радиоэшиттириш уйига қарашли бошқа хизматлар ҳақида ҳам шундай ижобий фикр билдиришимиз мумкин. Масалан, Кучма овоз ёзиш станция хизмати бошлиқ ўринбосари Қаҳрамон Орипов ўз ишининг устаси бўлиш билан бир вақтда, трансляция жараёнида бошловчи ва ре-

жиссёрларнинг мададкорига айланади. Ишнинг бу тахлит ташкил этилиши ва бир маромда давом эттирилишида Тошкент радиозшиттириш уйи директори Садриддин Қурбонов ҳамда бош муҳандис Бахтиёр Салиховларнинг ҳиссаси катта.

Умуман олганда, бундай имкониятлар биз — ижодий ҳодимлар, айниқса режиссёрларнинг ишини анча енгиллаштирибгина қолмасдан, унумли ва юқори сифатли бўлишини ҳам таъминламоқда.

Замонавий радиотехника жиҳозларидан унумли фойдаланиш бутунги кунда радиозфир учун муҳим жиҳатлардан бири саналган "формат"га мос тарзда ишлашни ҳам осонлаштиради.

ФОРМАТ

Бир сафар радиорежиссура мавзуси бўйича битирув маляавий иши муҳокамасида қатнашишимга тўғри келди. Муҳокама жуда яхши ўтди. Айниқса, ўша даврада айтилган бир фикр менга қаттиқ таъсир қилди. "Бутунги кунда мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган барча радиоканаллар ўзларининг қатъий форматиға эға. Бироз муболаға билан айтганда, бир каналнинг форматиға тўғри келган биргина сўз ҳам иккинчи каналнинг форматиға тўғри келмаслиги мумкин", деди иштирокчилардан бири. Бу ҳақиқатға анча яқин бўлган мулоҳаза эди.

Масалан, кўнгилочар хусусий радиоканалларда ҳам жамиятнинг энг огир ижтимоий муаммолари ҳақида материаллар берилиши мумкин. Бироқ бу материаллар биз одатлангандек, ўта жиддий оҳангда, узоқ вақт давом этадиган эшиттириш сифатида эмас, балки қисқача кўринишда, тингловчига тез етиб борадиган шаклда бўлиши мумкин. Келинг, шу ўринда айнан хусусий радиоканалларда берилган энг огриқли муаммолар тўғрисидаги айрим материалларни келтириб ўтайлик. Мисол учун гиёҳвандлик ҳақида шундай лавҳа берилди:

"Дунё кузға қоронгу, қалбингда на муҳаббат, на меҳр, на оқибат каби инсоний туйгулар қолган. Қалб бўм-бўш! Ёнингда на севгилинг, на фарзандларинг, на ота-онанг, на ёру дўстларинг қолган! Атрофинг ҳам бўм-бўш! Сенинг келажа-

гингни порлоқ, ҳаётингни мазмунли қилишга қодир бўлган миянгда бутун фақат биргина ўй қолган! Кўзингга эса фақат бир нарсa кўринади. Бунинг сабабчиси нима?

Гиёҳвандлик инсониятнинг энг хавфли, айрим пайтларда енгиб бўлмайдиган душманларидан биридир! Агар сен гиёҳвандлик аталмиш душманингга енгилишни истамасанг, ҳаётнинг нақадар гузаллигини ҳис қилиш туйғуси ҳали сўнмаган бўлса, кўзингни оч, қабоҳат йулидан қайт. Ана шу гузал ҳаётга қайтишга ўзингда куч топ! Сен душманингдан кучлисан! Сен инсонсан!"

Ёки чекишнинг нақадар зарарли иллат эканлиги ва ундан қутулиш зарурлиги ҳақидаги лавҳага эътибор беринг:

"Агар сиз чекишни ҳозироқ ташласангиз, 20 дақиқадан сўнг артериал босим ва пульс нормал ҳолга қайтади. 8 соатдан сўнг углерод оксиди ва никотин қонда икки баробар камаяди. 24 соатдан кейин, организм углерод оксидидан бутунлай тозаланади. 48 соатдан сўнг организм никотиндан бутунлай халос бўлади. 72 соатдан кейин нафас олиш меъёрлашади. 2-12 ҳафта ичида қон айланиш яхшиланади. 3-9 ҳафта оралигида эса нафас олиш билан боғлиқ муаммолар бутунлай йўқолади. 5 йилдан сўнг юрак хуружи ҳолатлари чекувчиларга нисбатан икки марта камаяди.

Шунча яхшиликларни наҳотки ўзингизга раво кўрмасангиз? Ўйлаб кўринг, танлаш имконияти ўз қўлингизда!!!"

Ёхуд вақт қадри ҳақидаги мана бу сўзларга ҳам эътибор бериб кўринг:

"Лаҳзалар. Шу жуда қисқа вақт нималарга қодир? Масалан, ноль бутун мингдан беш сония вақт ичида асалари қанотини бир марта қоқади. Демак, у бир дақиқада ўн икки минг марта қанот қоқишга улгуради. Ноль бутун юздан икки сония. Киши укол оғригини шунча вақт сезади холос. Ноль бутун ўндан бир сонияда космик кема бир километр масофани босиб ўтади. Бир бутун юздан йигирма беш сонияда ой нури ерга етиб келади. Йигирма сония ўрта ёшли киши юзта сўз айта олиши мумкин бўлган энг қисқа муддат. Бир дақиқада сичқоннинг юраги минг марта уради. Қирқ беш дақиқа. Энг узоқ туш кўриш худди шу муддатдан ошмайди. Бир соату ўн дақиқада чипор сиртлон қирқ беш километр

масофани югуриб утади. Йигирма бир кун. Яманда туй маросими шунча вақт давом этади. Одам юраги бир йилда икки миллион етти юз олтмиш минг литр қон ҳайдайди. Бир кун бирон савоб иш қилиш учун етарли фурсат. Бир кун ота-онага бирон марта қўнғироқ қилиб, ҳол сўраш ёки йўқлаб қўйиш учун етарли фурсат. Бир кун инсон фарзандига бирон керакли нарсани ўргатиш учун етарли вақт. Бир кун беозор капалакнинг бутун умри.

Ҳаётимизнинг ҳар бир куни, ҳар бир соати, ҳар бир дақиқаси ҳам бесамар ўтмасин."

Аслида қайсидир манбадан олинган маълумотлар йиғиндиси бўлган бу сўзлар инсонга кўп нарсани англантишга, яхшилик ва эзгулик ҳақида ўйлашга қодир бўлган мулоҳазалар. Айрим радиоканалларда бутун бошли эшиттиришлар фақат шундай лавҳалардан иборат бўлиши мумкин. Айрим радиоканалларда эса бу маълумотлар энг камида 15 дақиқа давом этадиган таҳлилий эшиттиришнинг ичида бериладиган қисқа эслатмалар бўлади.

Демоқчи бўлганимиз шуки, формат ҳар бир радиоканалнинг ўз тингловчилар аудиториясини кенгайтиришда муҳим аҳамиятга эга. Формат, деганда биз радиоканалнинг йўналишинигина эмас, радиоматериалларнинг эфирга узатилиш тартиби, уларнинг ҳажми, шакли, мусиқа ритми, ҳатто сўзларни талаффуз қилиш оҳангини ҳам қамраб оладиган катта бир тушунчани назарда тутяпмиз.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил, 8 ноябрдаги «Мустақил телерадио каналларни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонида «O'zbekiston» телерадиоканали» давлат унитар корхонаси учун, «Sport» телерадиоканали» давлат унитар корхонаси учун, «Toshkent» телерадиоканали» давлат унитар корхонаси учун ҳамда «Yoshlar» телерадиоканали» ёпиқ акциядорлик жамияти учун алоҳида муҳим вазифалар ва асосий устувор йўналишлар белгилаб берилган. Ана шу вазифаларни ижро этиш учун таянган шакл ва услублар мажмуасини биз формат, деб атаяпмиз. Чунки ҳамкасбларимиз амалиётда бу жараёни шундай номлашади.

Масалан, «Yoshlar» радиоканали ўз номидан ҳам кўри-

ниб турганидек, юртимиз аҳолисининг каттагина қисмини ташиқл этадиган ёшларни ўз тингловчилари, деб белгиланган ва эшиттиришлари мавзусини, шаклу шамойили, куй-қўшиқларини асосан шу ёшдаги йигит-қизларнинг қизиқишлари асосида шакллантиришга ҳаракат қилишади. Худди шу сингари, "O'zbekiston", "Mash'al" ва "Toshkent" радиоканалларининг ҳам ўз йўналишлари мавжуд. Дейлик, "Toshkent" радиоканали кўпроқ информацион кўринишга эга бўлса, "Mash'al" спорт ва миллийлик, саломатлик ва соғлом турмуш тарзи тарғиботи йўналишларига эътибор қаратади. "O'zbekiston" радиоканалининг формати бошқа барча каналларга қараганда анча кенг. Унда мамлакатимиз ва халқаро аҳамиятта эга бўлган муҳим муаммоларга бағишланган йирик ҳажмли радиопублицистик маҳсулотларга кўп ўрин ажратилиши анъанага айланган.

Радиорежиссёрнинг муваффақиятини белгилашда унинг ўзи фаолият кўрсатаётган канал форматини яхши англаши ва шунга мос ҳолда иш тутиши муҳим аҳамиятта эга. Буни англаш учун эса сизда касбий тайёргарлик даражаси юқори бўлиши лозим. Муъжаз китобчамизнинг дастлабки қисмларидан бирида сизга "Радиорежиссёр бўлмоқчимисиз?" дея савол бергандик. Китобча билан танишиш жараёнида қалбингизда шу касбнинг этагини тутиш истаги пайдо бўлган бўлса, мутолаани давом эттиринг. Биз сизга бу касбга яқинлашишнинг йул-йўриқларини ҳам қисман кўрсатиб ўтмоқчимиз. Эсингизда бўлсин, телерадиорежиссурага дастлабки қадам операторликдан бошланади. Операторлар эса мамлакатимизда ягона бўлган Республика телевидение ва радио касб-ҳунар коллежида тайёрланади.

РЕСПУБЛИКА ТЕЛЕВИДЕНИЕ ВА РАДИО КАСБ-ҲУНАР КОЛЛЕЖИ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси тизимида юқори технологияли телерадиоускуналардан фойдаланиш самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2009 йил 1 апрелдаги ПҚ 1088-сонли қарорига асосан Тошкент шаҳар Бектемир туманида "Республика телевидение ва радио касб-ҳунар коллежи" ташкил қилинди. Коллеж ўз фаолиятини 2009-2010 ўқув йили учун 2009 йил 2 сентябрдан ўқувчиларни қабул қилишни бошлади. Коллежнинг асосий мақсади Республика миқёсида юқори технологик замонавий телерадиоускуналарда ишловчи ва ҳар томонлама билимли ҳамда юксак маънавиятли кичик мутахассисларни тайёрлашдан иборатдир. Бу борада 1997 йил 29 августдаги "Таълим тўғрисида"ги Қонунга ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида белгиланган вазифаларга ҳамда Давлат таълим стандартларига асосланган таълим-тарбия ишлари олиб борилади. Бу коллеж телерадио йўналиши бўйича Республикада ягона коллеж ҳисобланади.

Коллеж қурилиш лойиҳаси бўйича бир вақтнинг ўзида 360 ўрин ўқувчиларга мулжалланган ўқув хоналари ҳамда спорт ва ўқув амалиёт хоналари учун 75 ўрин ҳисобга олинган бўлиб, жами 435 ўрин ўқувчини битта сменада ўқитиш имкониятига эгадир.

Ҳозирги кунда коллежда 5 та мутахассислик бўйича қуйидаги йўналишлар бўйича таълим берилади:

Телевидеооператор;

Радиозшиттириш, радиоалоқа ва телевидение воситаларини ишлатиш ва хизмат кўрсатиш техниги;

Овоз ёзиш техник-технологи;

Видеомонтаж техниги;

Махсус ёритиш механиги;

Компьютер ва компьютер тармоқларини таъмирлаш ва созлаш бўйича техник;

Бухгалтерия.

Коллежда таълим рус ва ўзбек тилларида олиб борилади.

Режиссёр Нодир Комилов.

Ёш журналист Камолахон
Пулатова.

Режиссёр Алишер Амиров.

Овоз режиссёри Отабек Мамадиев ва режиссёр Алишер Амиров
радиосериал яратиш жараёнида.

Воҳиджон Дўстмўҳаммедов эшиттириш
бошланишидан олдин (марҳум).

Уларга тажрибали ва малакали педагог мутахассислар таълим-тарбия беришади.

Уқув жараёни бўйича коллежда компьютер, лингофон синфи ва кимё, физика, биология ва ЁҚТ (ёшларни чақриққа тайёрлаш) фанлари бўйича лаборатория хоналари ҳамда спорт зали жиҳозланган. Барча лаборатория ва спорт жиҳозлари ўқув жараёнида тўлиқ ишлатилиб келинади.

Коллежда ахборот-ресурс маркази (АРМ) хоналари мавжуд бўлиб, ҳомийлик асосида "UzNET" провайдер тизими орқали "Зиёнет" интернет тармоғига уланган. Коллежда ички интернет тармоғи мавжуд бўлиб, унга компьютер синфи ва лингофон синфи ҳамда ахборот-ресурс маркази (АРМ) уланган. Коллеж ахборот-ресурс маркази ўқув қўлланмалари ва бадий адабиётлар билан таъминланган.

Коллежда ўқувчиларнинг бўш вақтини самарали ва унумли ўтказиш мақсадида фан, спорт ва мутахассислик бўйича тўғараклар ташкил этилган. Асосан телерадио соҳаси бўйича ёш телевидениечи ва радиочи, телерадио техникаларини таъмирловчи ҳамда коллеждаги ёки тумандаги бўлаётган барча тадбирларни видео тасвирга олиш ва уни чиройли монтаж ишлари бўйича ўқувчиларнинг ўзлари томонидан қизиқиш билан бирга олиб борилади.

Янги ўқишга кирган 1-курс ўқувчилари ўз мутахассислигини тўғри танлаши ва шу соҳанинг сир-асрорлари билан яқиндан танишиши мақсадида ҳафтанинг жума кунлари Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясига телевидение ва радионинг технологик иш жараёнлари билан танишиш ва уларнинг касбга бўлган қизиқишларини ошириш учун бепул автобуслар ташкил қилинган ҳолда тасдиқланган режага асосан Тошкент Телемарказига ва Радио уйига гуруҳ раҳбари бошчилигида боришди.

Шу билан биргаликда 2010 йил бошидан бошлаб жума кунлари маънавий соатлари ташкил этилган. Уларни мазмунли ва фойдали ўтказиш мақсадида йилнинг асосий энг нишонланадиган саналарига бағишланган ҳолда Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси билан тузилган режага асосан таниқли сиёсатшунослар, миллий сериал ижодкорлари, маҳсус маънавий-маърифий йўналишдаги дастур ижодкорлари

билан учрашувлар, давра суҳбатлари ташкил қилинади. Ундан ташқари ҳафтанинг қолган кунлари доимий тарзда туман ёки бошқа ташкилотлар вакиллари иштирокида ҳамда ўқувчи ёшлар томонидан ҳам соҳага оид маънавий-маърифий тадбирлар ўтказилади. Бу ўз навбатида ўқувчиларнинг соҳага бўлган қизиқишларини орттиради ва уларни ўқишга келиш давомати яхшилайди.

Бу ўтказилган тадбирлар ва ўқувчилар билан мутахассисларнинг олиб бораётган ишлари телевидение ва радио ҳамда газеталарда ёритилади. Умуман олганда коллеж билан ЎзМТРК ўртасида таълим-тарбия ва барча хизматлар бўйича узвий ҳамкорлик йўлга қўйилган.

Бугунги кунда коллеж битирувчиларнинг асосий қисми ЎзМТРК тизимидаги телерадиоканалларда фаолият кўрсатиб келишмоқда.

Коллеж нафақат Республика миқёсида, балки Ўрта Осиёда ҳам ягона ҳисобланади. Шу соҳага қизиқувчи ўқувчи-ёшлар ва дипломга эга бўлмаган мутахассислар ушбу таълим муассасасида таҳсил олишлари мумкин.

Албатта, ишни ташкил этиш, тўғри йўлга қўйиш ва муваффақиятли давом эттириш кўп жиҳатдан раҳбарга ҳам боғлиқ. Худди шу жиҳатларни мазкур коллеж мисолида ҳам кўриш мумкин. Бугунги кунда Республика телевидение ва радио касб-ҳунар коллежида телевидение ва радио соҳасида кўп йиллик тажрибага эга бўлган, анча йиллар тизимда раҳбар лавозимларида ишлаган, амалиётда обдон тобланган етук мутахассис Комилжон Реджепов директор сифатида фаолият кўрсатиб келмоқда.

Умуман олганда, мазкур касб-ҳунар коллежида таҳсил олган ёшлар келгусида олий таълим муассасаларида тегишли йўналиш бўйича таҳсил олиб, телерадио режиссура соҳасида самарали фаолият кўрсатишлари мумкин. Юқорида таъкидланганидек, бу улар учун соҳа томон қўйилган дастлабки ва муваффақиятли қадам бўлиб қолиши мумкин. Олий маълумотли мутахассисларимиз эса Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтида тайёрланади.

ХОТИМА

"Ҳар бир авлод тарихнинг ўзига тегишли саҳифасини ўзи ёзиши лозим", деган эди Президентимиз Исмоил Каримов маърузаларидан бирида. Дарҳақиқат, бугун биз яшаётган давр мустақил Ўзбекистон тарихининг бизга тегишли саҳифасидир. Уни безаш, устозлардан ўтиб келаётган анъаналарни замон талаблари билан уйғун ҳолда давом эттириб, келгуси авлодларга бус-бутун ҳолида етказиш зиммамизга катта масъулият юклайди.

Биз тенги радиорежиссёрлар авлоди 1990 йиллардан Республика радиосидаги фаолиятини бошлашган. Кўп устозларни кўрдик, уларнинг суҳбатини олдик, ижодий лабораторияси, ишлаш тартиби, қизиқишлари билан яқиндан танилдик. Шу билан бир пайтда ўзимизнинг мустақил йўналишларимизни белгилаб, ўзбек радиорежиссурасининг янги юксалиш поғонасига кўтарилишига озми-кўпми ҳисса қўшдик, деб ўйлайман. Чунки ўтган давр мобайнида биз ҳам мамлакатимиз телерадио тизимидаги янгиланишлар тўлқинини бир неча бор кўрдик, уларда ўз иқтидоримиз, салоҳиятимиз даражасида иштирок этдик. Масалан, 1998 йилдан бошлаб, студияларимизга Германиянинг "Siemens" компанияси жиҳозлари кириб кела бошлади. У пайтда биз тенги режиссёрлар авлоди бу касбнинг сир-синаотларини ҳали унчалик тўла-тўқис англаб етмаган, ҳаваскор ижодкорлар эди. Шу боис катта устозлар сабоғини олган Раҳмат Жумаев, Воҳиджон Дўстмуҳаммедов, Муҳаммаджон Суфихўжаев, Санжар Саъдуллаев, Гулчеҳра Ғиёсова, Тўхфа Иброҳимова, Аҳмаджон Рузиев, Қаҳрамон Ашқуров, Қурбонали Искандарий, Рихсивой Мирзараҳимов, Равшан Мансуров, Собиржон Содиқов, Рустам Расулов, Аброр Мўминов, Садриддин Муҳиддинов, Бахтиёр Йўлдошев, Сирожиддин Тожибоев, Мавлуда Мансурова, Абдувоҳид Исҳоқов, Назира Қўзибоева сингари режиссёрларнинг ҳар бир хатти-ҳаракатини кузатардик, нималарнидир ўрганишга, касб сирларини ўзлаштиришга ҳаракат қилардик.

Дарвоқе, мен биз тенги авлод деганда 1990-2000 йилларда фаолиятини бошлаган ҳамкасбларим —Алишер Амиров, Аб-

дуфатгоҳ Дадабоев, Уткир Тошмуродов, Шерзод Холматов, Шаҳноза Дустмуҳамедова, Маъмуржон Абдиев, Муқаддас Алимова, Эркин Ирисматов, Дилноза Ҳожиёва, Насимжон Муинов, Нодир Комилов, Ҳамид Турсунов, Барно Жалолова, Икромжон Гуломов, Азиз Орипов, Наврӯз Тошматов, Дилобар Саидова, Фазлиддин Муҳиддинов, Асқар Рустамхўжаев, Нодира Эрназарова каби ижодкорларни назарда тутяпман. Аслида бу рўйхатни яна давом эттириш мумкин. Соҳамизга татбиқ этилган янги техника ва технологияларнинг имкониятларини кашф этиш, улардан фойдаланган ҳолда замонавий радиорежиссура тамойилларини яратиш асосан бизнинг чекимизга тушди, десам янглишмаган бўламан.

2000 йилдан кейин эса бизнинг соҳага яна бир гуруҳ ижодкорлар кириб келишди. Таъбир жоиз бўлса, уларга устозлик қилиш, касб сирларини ўргатишни ҳам биз ўз елкамизга олдик. Наргиза Мирзаева, Лолажон Шодиева, Саида Ҳайбатова, Рустам Рўзиев, Қодир Мамарасулов, Отабек Раҳматов, Даврон Тожибоев, Ҳожиакбар Расулов, Умид Назаров, Гулжаҳон Исмоилова, Нигора Ортиқова ва бошқалар шулар жумласидандир.

Биз номларини санаб ўтган ҳамкасбларимиз сафида нафақат радиорежиссура, балки муаллифлик, сухандонлик, бошловчилик йўналишларида ҳам муваффақият қозonganлар кўпчиликини ташкил этади. Хусусан, Дилобар Саидова, Маъмуржон Абдиев, Сайфулла Икромов сингари дўстларимиз Абдулла Матназаров, Муқаддам Жураева, Тўхфа Аҳмедова, Шокир Юсупов, Барно Юсупова, Эрназар Ёрбеков, Аҳмаджон Мирзаев, Шаҳноза Иброҳимова, Муслима Муродова каби таниқли сухандонлар билан елкама-елка ижод қилаётган сухандонлар бўлишса, Шаҳноза Дустмуҳамедова, Саида Ҳайбатова, Шаҳзода Жураева, Гузал Муҳамедова, Зулфизар Каримова каби сингилларимизни тингловчилар таниқли бошловчилар сифатида эътироф этишади. Шу билан бир қаторда радиорежиссёрларимиз қаторида узбек дубляж санъати ривожига муносиб ҳисса қўшаётган, юқорида айтиб утилганидек, телережиссура йўналишида ҳам ижод қилаётганлар анчагина. Ҳамид Турсунов, Наргиза Мирзаевалар шулар жумласидандир.

евалар шулар жумласидандир.

Радиорежиссурамизнинг кейинги авлоди ҳам соҳага кўплаб янгиликларни татбиқ этишга, ижодда ўз имкониятларини кўрсатишга улгурди, деб бемалол айтишимиз мумкин. Бугунги кунда тингловчилар эътиборига ҳавол этилаётган янги лойиҳаларнинг тайёрланиш жараёнида уларнинг муносиб хизмати бор.

Умуман олганда бошқа соҳалар қатори мамлакатимиз радиорежиссураси ҳам тобора тараққий этиб, янги манзиллар сари муттасил одимламоқда. Ёдингизда бўлса, китобимизнинг аввалида "Радиорежиссёр бўлмоқчимисиз?" сарлавҳали мақоламизда "... жидду жаҳд айлаган киши узоғи билан икки-уч соат миёнасида Ўзбекистонда нечта радиорежиссёр фаолият кўрсатаётганлигини аниқ-тиниқ ҳисоблаб чиқиши мумкин", деган гапни айтган эдик. Ҳозир шундай маълумотларнинг бир қисмини келтириб ўтмоқчиман: демак, Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси таркибидаги "O'zbekiston", "Mash'al", "Toshkent" ва "Yoshlar" радиоканалларида фаолият кўрсатаётган режиссёрларнинг умумий сони 50 нафар атрофида экан. Ҳолбуки, ушбу каналларнинг ҳар бирининг ўртача бир кунлик эфир вақти 22 соатдан иборат. Радиозфирни эса режиссёрсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шундай экан, зиммамиздаги масъулият нечоғлик катта эканлигини ўзингиз тасаввур қилишингиз мумкин.

М У Н Д А Р И Ж А

Сўзбоши.....	3
--------------	---

Биринчи қисм

Режиссура ва ҳаёт	8
Радиорежиссёр бўлоқчимисиз?.....	12
Кампир ҳақидаги ривоятнамо ҳақиқат.....	16
Амалиёт — ҳаёт дарахти.....	18
Радиожурналистика ва радиорежиссура.....	24

Иккинчи қисм

Радиорежиссура ва жанрлар	31
Радиоролик.....	32
Радиоанонс.....	36
Радиожурналистиканинг бошқа жанрлари режиссураси.....	39
Адабий радиоасарлар режиссураси	41
Радиорежиссурада эффектлар билан ишлаш.....	44

Учинчи қисм

Радиорежиссёрнинг малака талаблари	49
Режиссура ва радиорежиссура.....	50
Радиорежиссёрнинг малакаси.....	52
Радиорежиссёрнинг масъулияти.....	60
Радиорежиссёрнинг ихтисослашуви.....	65
Радиорежиссёрнинг ёши	70
Яхши режиссёр ким?.....	73
Радиорежиссёрнинг ўз-ўзига ишончи.....	76
Совуқдонроқ бўлинг.....	77

Тўртинчи қисм

Бутунги ўзбек радиорежиссураси	81
Иш қуролинг соз бўлса.....	82
Тошкент радиозашиттириш уйи	84
Формат.....	86
Республика телевидение ва радио касб-ҳунар коллежи	90
Хотима	95

АДАБИЙ - БАДИЙ НАШР

Аҳаджон ҚУРБОНОВ

РАДИОРЕЖИССУРА ОЛАМИ

Муҳаррир:	М. Муродов.
Техник муҳаррир:	Ч. Раҳмонов.
Мусахҳиҳ:	М. Муродов.
Саҳифаловчи:	Ш. Алишер қизи.
Бадий безакчи:	Ш. Холмуродова.

Нашриёт лицензия № АІ 139, 27.04.2009 йил. Теришга 6.02.2013 йилда берилди. Босишга 05.04.2013 йилда рухсат этилди. Бичими 60x84_{1/16}. Офсет қоғози. BalticaTAD гарнитураси. Офсет усулда чоп этилди. Шартли босма табоғи 5,81. Нашр босма табоғи 4,66. 37-2013-шартнома. 15-буюртма. 500 нусхада. 100 бет. Эркин нархда.

«Насаф» нашриёти, 180118, Қарши шаҳри, Мустақиллик
шоҳ кўчаси, 22-уй.

«Қаршиполиграфнашр» МЧЖда чоп этилди.
180118, Қарши шаҳри, Мустақиллик шоҳ кўчаси,
22-уй.

4000 c